

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ενιαίου Λυκείου
θεωρητική κατεύθυνση
θετική κατεύθυνση (επιλογής)

Τόμος 1ος

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ

1^η έκδοση

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Τόμος 1^{ος}

1^η έκδοση

Ομάδα συγγραφής
Κώστας Η. Ακρίβος
Δ. Πτολ. Αρμάος
Τασούλα Καραγεωργίου
Ζωή Κ. Μπέλλα
Δήμητρα Γ. Μπεχλικούδη

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό
Ινστιτούτο και για την τελική επι-
λογή των κειμένων
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος
Π.Ι.

Επιτροπή κρίσης
Ανθούλα Δανιήλ
Λουκάς Κούσουλας
Έρη Σταυροπούλου

Επιμέλεια έκδοσης
Τασούλα Καραγεωργίου
Δήμητρα Γ. Μπεχλικούδη

**Καλλιτεχνική επιμέλεια
Νότης Κατσέλης**

**Προεκτυπωτικές εργασίες
«Εκδόσεις Σμυρنيωτάκη»**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ
ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

**Ομάδα εργασίας του Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής:
(Τίνα Χρηστίδη)
(επιμ. Σοφία Χαπίδη)**

**ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ**

**Γ΄ Ενιαίου Λυκείου
Θεωρητική κατεύθυνση
Θετική κατεύθυνση (επιλογής)**

Τόμος 1ος

**Κεντρικό θέμα εικόνας εξωφύλλου:
Γιάννης Μόραλης, "Κοριτσάκι με
φούστα πλισέ", μακέτα κοστουμιού
για το θεατρικό έργο "Γιάννος ο
Παραμυθάς", 1960.**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το βιβλίο αυτό έρχεται να καλύψει διδακτικά τη «Νεοελληνική Λογοτεχνία», ανεξάρτητο μάθημα στη Θεωρητική Κατεύθυνση της Γ' τάξης του Ενιαίου Λυκείου και μάθημα Επιλογής στη Θετική Κατεύθυνση.

Ως ανεξάρτητο μάθημα η «Νεοελληνική Λογοτεχνία» έπρεπε να διαφοροποιηθεί από τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας που διδάσκονται στα «Νέα Ελληνικά» της Γενικής Παιδείας. Σκοπός του μαθήματος εδώ είναι να οδηγήσει το μαθητή σε μια συστηματικότερη γνωριμία και ουσιαστικότερη σχέση με τη λογοτεχνία αλλά και με τον τρόπο της θεώρησης και της ανάγνωσής της. Για το λόγο αυτό, δια-

μορφώθηκε ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο για το μάθημα στο πλαίσιο του ευρύτερου Προγράμματος Σπουδών. Σύμφωνα με το ιδιαίτερο αυτό περιεχόμενο, η διαφοροποίηση του μαθήματος συνίσταται στα εξής:

α) Δίνονται εκτενέστερα και ολοκληρωμένα κείμενα ποιητικά και πεζά.

Από τα ποιητικά κείμενα επιλέχθηκαν Ο Κρητικός του Διονυσίου Σολωμού και Η Σονάτα του Σεληνόφωτος του Γιάννη Ρίτσου. Από τα πεζά Το Αμάρτημα της Μητρός μου του Γεωργίου Βιζυηνού, το Όνειρο στο Κύμα του Αλεξάνδρου Παπαδιαμάντη και η Ιστορία ενός Αιχμαλώτου του Στρατή Δούκα.

β) Παρουσιάζονται θέματα της λογοτεχνίας ή θεματικές ενότητες. Στο βιβλίο παρουσιάζεται το θέμα «Ποιήματα για την Ποίηση».

γ) Εξετάζονται προσωπογραφίες λογοτεχνών με περισσότερα κείμενά τους, ώστε να δίνεται με τρόπο εναργέστερο η εικόνα τους. Με το πνεύμα αυτό στο βιβλίο παρουσιάζονται: «Η ποιήτρια Κική Δημουλά» και «Σελίδες του Γιώργου Ιωάννου».

Έτσι τελικά το βιβλίο απαρτίζεται από οκτώ συνολικά ενότητες, τέσσερις για την ποίηση (Α' μέρος) και τέσσερις για την πεζογραφία (Β' μέρος), που αποτελούν και τη διδακτέα ύλη ¹.

---

¹ Τα κείμενα που αποτελούν τη διδακτέα ύλη (ποιητικά και πεζά) τυπώθηκαν στο πολυτονικό σύστημα, επειδή αυτό ήταν το τονικό σύστημα των εγκύρων εκδόσεων, τις οποίες χρησιμοποιήσαμε.

δ) Δίνονται σε Παράρτημα (Γ ' μέρος) ποικίλα συνοδευτικά κείμενα, δοκιμιακά ή λογοτεχνικά παράλληλα. Τα κείμενα αυτά δεν αποτελούν αντικείμενο διδασκαλίας, αλλά μαζί με το σχολιασμό των κυρίως κειμένων², φωτίζουν περισσότερο την κάθε διδασκόμενη ενότητα και δίνουν στοιχεία που ενδεχομένως βοηθούν τη διδασκαλία στην τάξη, καθώς και την καλύτερη προσέγγιση της λογοτεχνίας γενικότερα.

---

² Συνθετότερα κείμενα, όπως π.χ. Ο Κρητικός του Διονυσίου Σολωμού απαιτούσαν πλουσιότερο σχολιασμό, σχετικό με την παράδοση του κειμένου, τον οποίο θεωρήσαμε αναγκαίο να συμπεριλάβουμε ως πληροφοριακό υλικό.

Είναι φυσικό να αναρωτηθούν ορισμένοι για τις επιλογές των κειμένων, των θεμάτων, των προσώπων, των σχολίων, των ερωτήσεων ή ακόμα και για το γενικό σχεδιασμό του βιβλίου. Πράγματι, οι επιλογές θα μπορούσαν να είναι άλλες ή άλλες και στις περιπτώσεις αυτές δεν είναι δυνατό να υπάρξει ομοφωνία. Ο σχεδιασμός και οι συγκεκριμένες επιλογές έγιναν με στόχο να δοθεί στο βιβλίο μια πολυφωνική αρμονία, και ειδικότερα: Να δοθούν —κυρίως— αξιόλογα λογοτεχνικά κείμενα, που συνιστούν και το κατεξοχήν μορφωτικό αγαθό. Να συγκεραστεί το κλασικό και το καθιερωμένο με το νεότερο. Να δοθεί ποικιλία περιεχομένων και γραφής. Να συνυπάρξουν το περισσότερο με το λιγότερο δύσκολο

και απαιτητικό κείμενο, η αντρική και η γυναικεία φωνή, η διαφορετική ιδεολογική προέλευση. Τέλος, στην επεξεργασία των κειμένων, να συνδυαστεί η φιλολογική όραση με την πιο ελεύθερη ερμηνευτική προσέγγιση.

Αυτό που θα πρέπει ιδιαίτερα να τονιστεί είναι ότι το βιβλίο αυτό σχεδιάστηκε ως το πρώτο μιας σειράς. Θα ακολουθήσουν και άλλα με διαφορετικά κάθε φορά έργα, θέματα, ρεύματα, πρόσωπα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Η προοπτική, δηλαδή, είναι να δημιουργηθεί ένα Βιβλίο-Περιοδικό, το περιεχόμενο του οποίου θα ανανεώνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Έτσι η λογοτεχνία του σχολικού εγχειριδίου δεν μεταβάλλεται σε «μουσειακό απολίθωμα» που διαιωνίζεται.

Με την προοπτική αυτή αμβλύνονται και οι τυχόν διαφωνίες ως προς τις επιλογές, ενώ η αλλαγή των περιεχομένων θα δίνει τη δυνατότητα να καλύπτεται ένα συνεχώς διευρυνόμενο λογοτεχνικό φάσμα. Μια τέτοια σειρά βιβλίων θα αναβαθμίσει, πιστεύουμε, τη σπουδή της λογοτεχνίας στην εκπαίδευση.

Α' ποίηση

Διονύσιος Σολωμός

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ

Ο Κρητικός του Διονυσίου Σολωμού (Ζάκυνθος 1798 – Κέρκυρα 1857), αφηγηματικό ποίημα σε πέντε μέρη, γράφεται κατά τη διετία 1833 έως 1834 και θεωρείται «σταθμός στην ποιητική πορεία του Σολωμού, το πρώτο από τα μεγάλα και σημαντικά ποιήματα της εντελώς ώριμης περιόδου του. Μολονότι χαρακτηρισμένο απόσπασμα, μπορεί να θεωρηθεί ποίημα απόλυτα ολοκληρωμένο, με εσωτερική ενότητα και συνοχή» (Λ. ΠΟΛΙΤΗΣ, Ποιητική Ανθολογία, Βιβλίο Πέμπτο: Ο Σολωμός και οι Εφτανησιώτες, Γαλαξίας, 1970 – Δωδώνη, 1976, σ. 206). Πηγή έμπνευσης του ποιητή

στάθηκαν πραγματικά γεγονότα της επανάστασης στην Κρήτη: «κατάληψη της Μεσαράς και έπειτα των Σφακιών από τους Τούρκους στα 1823-24 και φυγή χιλιάδων Χριστιανών με πλοία από τη νότια και δυτική Κρήτη προς τα Κύθηρα, τα Αντικύθηρα και την Πελοπόννησο» (Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ, «Εισαγωγή» στο ποίημα: Διονυσίου Σολωμού, Ποιήματα και Πεζά, Στιγμή, 1994, σ. 205). Το κείμενο του ποιήματος αναπαράγει το τραγούδι ενός πρόσφυγα Κρητικού, που μακριά από την ιδιαίτερη πατρίδα του αναπολεί τα περασμένα, πλεγμένα γύρω στο περιστατικό που καθόρισε τη ζωή του. Εν περιλήψει η υπόθεση των πέντε μερών: «[1-2] Ναυαγός ο Κρητικός προσπαθεί να σώσει την αγαπημένη του μέσα στην τρικυμία· [3-4] Η τρικυμία παύει απότομα και μπροστά

του φανερώνεται μια "φεγγαροντυμένη" θεϊκή μορφή· [5] όταν η οπτασία χαθεί, θ' ακουστεί ένας μαγευτικός απόκοσμος ήχος που θα συνεπάρει την ψυχή του ναυαγού· κι όταν ο ήχος σωπάσει, θα φτάσει αυτός στην ακρογιαλιά, θ' αποθέσει εκεί την αγαπημένη του, αλλά θα είναι πεθαμένη» (Λ. ΠΟΛΙΤΗΣ, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Μ.Ι.Ε.Τ., 1978, σ. 147).

«Έλληνες εξόριστοι κοιτάζουν τη χαμένη πατρίδα τους», ελαιογραφία του Ary Scheffer.

1 [18.]

.....
.....
Έκοίτα, κι ἦτανε μακριά ἀκόμη τ' ἀκρογιαλί·
«Ἄστροπελέκι μου καλό, γιά ξαναφέξε πάλι!»
Τρία ἀστροπελέκια ἐπέσανε, ἓνα ξοπίσω στ' ἄλλο
Πολύ κοντά στήν κορασιά μέ βρόντημα μεγάλο·
Τά πέλαγα στήν ἀστραπή κι ὁ οὐρανός ἀντήχαν,¹
5 Οἱ ἀκρογιαλιές καί τά βουνά μ' ὅσες φωνές κι ἄν
εἶχαν.

2 [19.]

Πιστέψετε π' ὅ,τι θά πῶ εἶν' ἀκριβή ἀλήθεια,
Μά τές πολλές λαβωματιές πού μ' ὄφρασαν τά στή-
θια,
Μά τούς συντρόφους π' ὄπρεσαν στήν Κρήτη πολε-
μώντας,
Μά τήν ψυχή πού μ' ἔκαψε τόν κόσμο अपαρατῶ-
ντας.²

5 (Λάλησε, Σάλπιγγα!³ κι ἐγώ τό σάβανο τινάζω,
Καί σχίζω δρόμο καί τς ἀχνούς ἀναστημένους⁴
κράζω:

«Μήν εἶδετε τήν ὁμορφιά πού τήν Κοιλιάδα⁵ ἀ-
γιάζει;

Πέστε, νά ἰδεῖτε τό καλό ἐσεῖς κι ὅ,τι σᾶς μοιάζει.⁶
Καπνός δέ μένει ἀπό τη γῆ· νιός οὐρανός ἐγίνη.⁷
10 Σάν πρῶτα ἐγώ τήν ἀγαπῶ καί θά κριθῶ μ' αὐτήνη.
— Ψηλά τήν εἶδαμε πρῶί· τῆς τρέμαν τά λουλού-
δια⁸
Στή θύρα τῆς Παράδεισος⁹ πού ἐβγῆκε μέ τραγού-
δια·
Ἐψαλλε τήν Ἀνάσταση χαροποιά¹⁰ ἢ φωνή της,
Κι ἔδειχνεν ἀνυπομονιά γιά νά ἔμπει στό κορμί
της.¹¹
15 Ὁ οὐρανός ὀλόκληρος ἀγρίκαε σαστισμένος,¹²
Τό κάψιμο ἀργοπύρουνε ὁ κόσμος ὁ ἀναμμένος.¹³
Καί τώρα ὀμπρός¹⁴ τήν εἶδαμε· ὀγλήγορα σαλεύει·

“Όμως κοιτάζει ἔδῳ κι ἐκεῖ καί κάποιονε γυρεύει»).

3 [20.]

Ἄκομη ἐβάστουνε ἡ βροντή.....

Κι ἡ θάλασσα, πού σκίρτησε σάν τό χοχλό πού
βράζει,¹⁵

Ἡσύχασε καί ἔγινε ὅλο ἡσυχία καί πάστρα,¹⁶

Σάν περιβόλι εὐώδησε κι ἐδέχτηκε ὅλα τ' ἄστρα.¹⁷

5 Κάτι κρυφό μυστήριο ἐστένεψε τή φύση¹⁸

Κάθε ὀμορφιά νά στολιστεῖ καί τό θυμό ν' ἀφήσει.

Δέν εἶν' πνοή στόν οὐρανό, στή θάλασσα, φυσώ-
ντας

Οὔτε ὅσο κάνει στόν ἀνθό ἡ μέλισσα περνώντας,¹⁹

“Όμως κοντά στήν κορασιά, πού μ' ἔσφιξε κι ἐχάρη,

10 Ἐσειότουν τ' ὀλοστρόγγυλο καί λαγαρό φεγγάρι.²⁰
Καί ξετυλίζει ὀγλήγορα κάτι πού ἐκεῖθε βγαίνει,
Κι ὀμπρός μου ἰδοῦ πού βρέθηκε μία φεγγαροντυ-
μένη.²¹

Ἔτρεμε το δροσάτο φῶς²² στή θεϊκιά θωριά της,
Στά μάτια της τά ὀλόμαυρα καί στά χρυσά μαλλιὰ
της.

4 [21.]

Ἐκοίταξε τ' ἀστέρια, κι ἐκεῖνα ἀναγαλλιᾶσαν,
Καί τήν ἀχτινοβόλησαν καί δέν τήν ἐσκεπάσαν.²³
Κι ἀπό τό πέλαο, πού πατεῖ χωρίς νά τό σουφρώ-
νει,²⁴

Κυπαρισσένιο ἀνάερα τ' ἀνάστημα σηκώνει,

- 5 Κι ἀνεῖ τς ἀγκάλες μ' ἔρωτα καί μέ ταπεινοσύνη,²⁵
Κι ἔδειξε πάσαν ὀμορφιά καί πάσαν καλοσύνη.²⁶
Τότε ἀπό φῶς μεσημερνό ἢ νύχτα πλημμυρίζει,²⁷
Κι ἡ χτίσις ἔγινε ναός πού ὀλοῦθε λαμπυρίζει.²⁸
Τέλος σ' ἐμέ πού βρίσκομουν ὀμπρός της μέσ στά
ρεῖθρα,²⁹
- 10 Καταπῶς στέκει στό Βοριά ἢ πετροκαλαμίθρα,³⁰
Ἦχι στήν κόρη, ἀλλά σ' ἐμέ τήν κεφαλή της κλίνει·
Τήν κοίταζα ὁ βαριόμοιρος, μ' ἐκοίταζε κι ἐκείνη.
Ἦλεγα³¹ πῶς τήν εἶχα ἰδεῖ πολύν καιρόν ὀπίσω,
Κάν³² σέ ναό ζωγραφιστή μέ θαυμασμό περίσσο,
Κάνε τήν εἶχε ἔρωτικά ποιήσει ὁ λογισμός μου,
Κάν τ' ὄνειρο, ὅταν μ' ἔθρεφε τό γάλα τῆς μητρός

μου·

Ήτανε μνήμη παλαιή, γλυκιά κι άστοχισμένη,
Πού όμπρός μου τώρα μ' όλη της τή δύναμη προ-
βαίνει.³³

20 Σάν τό νερό πού τό θωρεϊ τό μάτι ν' άναβρύζει
Ξάφνου όχ³⁴ τά βάθη τουϊ βουνοϋ, κι ό ήλιος τό
στολίζει.

Βρύση έγινε το μάτι μου κι όμπρός του δέν έθώρα,
Κι έχασα αυτό τό θεϊκό πρόσωπο για πολλή ώρα,
Γιατί άκουγα³⁵ τά μάτια της μέσα στά σωθικά μου,
Πού έτρέμαν³⁶ και δέ μ' άφηναν να βγάλω τή μιλιά
μου·

25 Όμως αυτοί³⁷ είναι θεοί, και κατοικοϋν άπ' όπου

Βλέπουνε μέσ στήν ἄβυσσο καί στήν καρδιά τ'
ἀνθρώπου,³⁸

Κι ἔνιωθα πώς μου διάβαζε καλύτερα τό νοῦ μου³⁹
Πάρεξ ἄν ἤθελε τῆς πῶ μέ θλίψη τοῦ χειλιοῦ μου:
«Κοίτα με μέσ στά σωθικά, πού φύτρωσαν οἱ πό-
νοι⁴⁰

.....
.....

30 Ὅμως ἐξεχειλίσανε τά βάθη τῆς καρδιάς μου·
Τ' ἀδέλφια μου τά δυνατά οἱ Τοῦρκοι μου τ' ἀδρά-
ξαν,
Τήν ἀδελφή μου ἀτίμησαν κι ἀμέσως τήν ἐσφάξαν,
Τόν γέροντα τόν κύρην μου ἐκάψανε τό βράδι,
Καί τήν αὐγή μου ρίξανε τή μάνα στό πηγάδι.

35 Στήν Κρήτη.....

**Μακριά 'πό κείθ' ἐγιόμισα τές φοῦχτες μου κι ἐβγῆ-
κα.⁴¹**

**Βόηθα, Θεά, τό τρυφερό κλωνάρι⁴² μόνο νά 'χω·
Σέ γκρεμό κρέμουμαι βαθύ,⁴³ κι αὐτό βαστῶ μονά-
χο».**

5 [22.]

**Ἐχαμογέλασε γλυκά στόν πόνο τῆς ψυχῆς μου,
Κι ἐδάκρυσαν τά μάτια της, κι ἐμοιάζαν τῆς καλῆς
μου.**

**Ἐχάθη, ἀλιά μου! ἀλλ' ἄκουσα⁴⁴ τοῦ δάκρου της
ραντίδα**

Στό χέρι, πού 'χα σηκωτό μόλις ἐγώ τήν εἶδα. —

5 Ἐγὼ ἀπὸ κείνη τῆ στιγμῆ δέν ἔχω πλιά τό χέρι,
Π' ἀγνάντευεν Ἀγαρηνό κι ἐγύρευε μαχαίρι·
Χαρά δέν τοῦ 'ναι ὁ πόλεμος· τ' ἀπλώνω τοῦ δια-
βάτη
Ψωμοζητώντας, κι ἔρχεται μέ δακρυσμένο μάτι·
Κι ὅταν χορτάτα δυστυχιά τά μάτια μου ζαλεύουν,⁴⁵
10 Ἀργά, κι ὄνειράτα σκληρά τήν ξαναζωντανεύουν,
Καί μέσα στ' ἄγριο πέλαγο τ' ἀστροπελέκι σκάει,
Κι ἡ θάλασσα νά καταπιεῖ τήν κόρη ἀναζητάει,
Ξυπνῶ φρενίτης,⁴⁶ κάθομαι, κι ὁ νοῦς μου κινδυ-
νεύει.
Καί βάνω τήν παλάμη μου, κι ἀμέσως γαληνεύει. —
15 Τά κύματα ἔσχιζα μ' αὐτό,⁴⁷ τ' ἄγρια καί μυρωδάτα,
Μέ δύναμη πού δέν εἶχα μήτε στά πρῶτα νιάτα,

Μήτε ὅταν ἐκροτούσαμε,⁴⁸ πετώντας τά θηκάρια,
Μάχη στενή μέ τούς πολλούς ὀλίγα παλληκάρια.⁴⁹
Μήτε ὅταν τόν μπομπο-Ἰσούφ⁵⁰ καί τς ἄλλους δύο
βαροῦσα

20 Σύρριζα στή Λαβύρινθο⁵¹ π' ἀλαίμαργα πατοῦσα.⁵²
Στό πλέξιμο⁵³ τό δυνατό ὁ χτύπος τῆς καρδιᾶς μου
(Κι αὐτό⁵⁴ μοῦ τ' αὖξαιν') ἔκρουζε⁵⁵ στήν πλευρά
τῆς κυρᾶς μου.

.....
.....
Ἄλλά τό πλέξιμ' ἄργουνε⁵⁶ καί μοῦ τ' ἀποκοιμοῦ-
σε⁵⁷

Ἦχός, γλυκύτατος ἦχός, ὅπου μέ προβοδοῦσε.⁵⁸

25 Δέν εἶναι κορασιᾶς φωνή στά δάση που φουντώ-
νουν,
Καί βγαίνει τ' ἄστρο τοῦ βραδιοῦ⁵⁹ καί τά νερά θο-
λώνουν,
Καί τόν κρυφό της ἔρωτα τῆς βρύσης τραγουδάει,
Τοῦ δέντρου καί τοῦ λουλουδιοῦ πού ἀνοίγει καί
λυγάει.⁶⁰
Δέν εἶν' ἀηδόνι κρητικό, πού σέρνει⁶¹ τή λαλιά του
30 Σέ ψηλούς βράχους κι ἄγριους ὄπ' ἔχει τή φωλιά
του,
Κι ἀντιβουίζει ὄλονυχτίς ἀπό πολλή γλυκάδα
Ἡ θάλασσα πολύ μακριά, πολύ μακριά ἢ πεδιάδα,
Ὡστε πού πρόβαλε ἢ αὐγή καί ἔλιωσαν τ' ἀστέρια,
Κι ἀκούει κι αὐτή⁶² καί πέφτουν της τά ρόδα ἀπό

τά χέρια·

35 Δέν εἶν' φιαμπόλι⁶³ τό γλυκό, ὅπου τ' ἀγρίκα μό-
νος

Στόν Ψηλορείτη ὅπου συχνά μ' ἐτράβουνεν ὁ πό-
νος

Κι ἔβλεπα τ' ἄστρο τ' οὐρανοῦ⁶⁴ μεσουρανίς νά λά-
μπει

Καί τοῦ γελοῦσαν τά βουνά, τά πέλαγα κι οἱ κά-
μποι·

Κι ἐτάραζε τά σπλάχνα μου⁶⁵ ἐλευθεριᾶς ἐλπίδα

40 Κι ἐφώναζα: «ὦ θεϊκιά κι ὅλη αἵματα Πατρίδα!»

Κι ἄπλωνα κλαίοντας κατ' αὐτή τά χέρια μέ καμάρι·

Καλή 'ν' ἡ μαύρη πέτρα της καί τό ξερό χορτάρι.⁶⁶

Λαλούμενο,⁶⁷ πουλί, φωνή, δέν εἶναι νά ταιριάζει,
Ἴσως δέ σώζεται στή γῆ ἡχος πού νά τοῦ μοιάζει.⁶⁸
45 Δέν εἶναι λόγια· ἡχος λεπτός.....
Δέν ἤθελε⁶⁹ τόν ξαναπεῖ ὁ ἀντίλαλος κοντά του.
Ἄν εἶν' δέν ἤξερα κοντά, ἄν ἔρχονται ἀπό πέρα·
Σάν τοῦ Μαῖου τές εὐωδιές γιομίζαν τόν ἀέρα,⁷⁰
Γλυκύτατοι, ἀνεκδιήγητοι⁷¹ .....

50 Μόλις εἶν' ἔτσι δυνατός ὁ Ἔρωτας καί ὁ Χάρος.
Μ' ἄδραχνεν ὅλη τήν ψυχή, καί νά 'μπει δέν ἠμπό-
ρει
Ὁ οὐρανός, κι ἡ θάλασσα, κι ἡ ἀκρογιαλιά, κι ἡ κό-
ρη.⁷²
Μέ ἄδραχνε, καί μ' ἔκανε συχνά ν' ἀναζητήσω

Τή σάρκα μου νά χωριστῶ⁷³ γιά νά τόν ἀκλουθήσω.

**55 Ἔπαψε τέλος κι ἄδειασεν ἡ φύσις κι ἡ ψυχή μου,
Πού ἐστέναξε κι ἐγιόμισεν εὐθύς ὄχ τήν καλή μου·
Καί τέλος φθάνω στό γιαλό τήν ἀρραβωνιασμένη,
Τήν ἀπιθώνω μέ χαρά, κι ἦτανε πεθαμένη.**

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Το κείμενο σύμφωνα με την κατάρτιση Ι. ΠΟΛΥΛΑ. Ακολουθείται η έκδ. Απάντων του Σολωμού από τον Λ. ΠΟΛΙΤΗ, τ. Ι: Ποιήματα, Αθ.: Ίκαρος, 1948, σσ. 197-206, με αποδεκτές τις ορθογραφικές επεμβάσεις του Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ, Δ. Σολωμού, Ποιήματα και Πεζά, ό.π., σσ. 225 κ.εξ., και υιοθετημένες τις διορθώσεις παραναγνώσεων. Σε τετράγωνα παρενθέσεις μετά τους αριθμούς 1-5 των μερών, η αρίθμησή τους από τον ποιητή (18.-22.).

1. αντήχαν (αντήχααν σχηματισμένο όπως το Εκοίτα του στ. 1): αντηχούσαν.

2. Εκκλήσεις εμπίστευσης, που προοικονομούν εδώ καίρια σημεία της αφήγησης, οι όρκοι

των σπτ. 2-4 συνοδεύουν την αποστροφή του αφηγητή προς ένα υποθετικό ακροατήριο.

3. Λάλησε Σάλπιγγα! ενν. της Δευτέρας Παρουσίας — όπως στην Παλαιά Διαθήκη (Ιώβ ΛΘ' 24, Ζαχαρίας Θ' 14) και στις Επιστολές του Παύλου (Α' Προς Θεσσαλονικείς Δ' 16, Α' Προς Κορινθίους ΙΕ' 51-52), η έβδομη, κατά την Αποκάλυψη ΙΑ' 15· η «σάλπιγγα η στερνή» μνημονεύεται από τον Σολωμό στο Λάμπρο 2, στη Γυναίκα της Ζάκυθος κ.α. Με την αποστροφή αυτή ανοίγει παρένθεση, όπου ο Κρητικός οραματίζεται την ώρα που θα δει ξανά την αγαπημένη του, κατά την ανάσταση νεκρών για την Έσχατη Κρίση. Η πρόδρομη αφήγηση θα συνεχιστεί σκηνικά, σπ. 7 κ.εξ., με υποφορά και ανθυποφορά, κατά το πρότυ-

πο των δημοτικών τραγουδιών («Μην είδετε...; – ...την είδαμε...»).

4. αχνούς αναστημένους· ε-
γερθείσες σκιές των θανόντων
(αχνός: αμυδρή φιγούρα, έτοιμη
να σβήσει).

5. Αναφορά στην Κοιλάδα
Ιωσαφάτ (πραγματικό τοπωνύμιο,
ανατολικά της Ιερουσαλήμ), που
ταυτίζεται στις δοξασίες Ιουδαίων,
χριστιανών και μωαμεθανών με το
θέατρο της παγκόσμιας Τελικής
Κρίσης.

6. ό,τι σας μοιάζει· οι άλλες
σκιές αναστημένων (ή, ίσως, άγ-
γελοι)· «σαν κι εσάς».

7. Καπνός δε μένει από τη γη·
όπως για τη Βαβυλώνα στην Απο-
κάλυψη ΙΘ΄ 3: «ό καπνός αύτῆς
άναβαίνει εις τούς αίῶνας τῶν αι-
ώνων»· νιος ουρανόσ εγίνη· όπως

επίσης στην Αποκάλυψη ΚΑ΄ 1:
«Καί είδον ούρανόν καινόν...».

8. Πρόκειται για τα «λουλούδια της παρθενιάς», επαναλαμβανόμενο μοτίβο στην ποίηση του Σολωμού (π.χ. «Η Φαρμακωμένη στον Άδη», στρ. 8: «το μέτωπο της νιας, | όπου ετρέμαν τα λουλούδια | τα λαμπρά της παρθενιάς» — κ.α.).

9. Στη θύρα της Παράδεισος· και στην Ερωφίλη, Πρ. 5, σκ. 4, στ. 503 (κ.α.) βρίσκουμε «Την πόρτα τση Παράδεισος...»· στα δημοτικά τραγούδια επίσης: «Στην πόρτα της παράδεισος μηλιά είναι φυτρωμένη». Εικονοποιία κυρίως δυτικότροπη. Εκφραστικότατα, από τον Σολωμό πάλι, αλλού: «Στη θύρα την ολόχρυση της Παντοδυναμίας» («Εις το Θάνατο Αιμιλίας Ροδόσταμο» 2, στ. 1).

10. χαροποιά· εκφράζοντας ζωηρά τη χαρά της.

11. Αναφορά στην *έν* σαρκί ανάσταση νεκρών, την οποία πιστεύει η Ορθόδοξη Εκκλησία (Ιώβ ΙΘ ' 26: «άναστήσει δέ τό δέρμα μου»).

12. αγρίκαε· τη φωνή του Θεού.

13. Η «γένενα τουῖ πυρός» (Κατά Ματθαίον Ε' 22) και το «πυρ το άσβεστον/αιώνιον/εξώτερον» (διάσπαρτο στη χριστιανική φιλολογία) εναργή στις παραδόσεις του λαού μας.

14. τώρα ομπρός· μόλις πριν από λίγο.

15. σκίρτησε· αόριστος σε θέση παρατατικού («σκιρτούσε»: αναταρασσόταν)· χοχλό: κοχλασμό, βράσιμο. Η μεταφορά αυτή που απαντά επίσης στη Γυναίκα της Ζάκυθος (Κεφ. 5, 12) και στους Ε-

λεύθερους Πολιορκημένους (Σχεδ. Α' 1 και Β' 4), έχει ως πηγή τον Ερωτόκριτο Γ', στ. 363: «Σαν το θερμό στα κάρβουνα που ο χόχλος το φουσκώνει...».

16. πάστρα· καθαρότητα, διαύγεια.

17. Η εικόνα του στίχου απόχτά ένα πιο συγκεκριμένο νόημα σε παραλλαγές του, όπως: «Σαν περιβόλι ευώδησε και τ' άνθη του ήταν τ' άστρα».

18. κρυφό μυστήριο· μυστική/απόκρυφη δραστηριότητα (ήδη στη Σοφία Σολομώντος ΙΔ' 23 συναντάμε «τεκνοφόνους τελετάς ή κρύφια μυστήρια»· με θετικό περιεχόμενο απαντά στους Ελεύθερους Πολιορκημένους, Σχεδ. Γ' 1, στ. 1-2: «Μητέρα, μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα, | Κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα

τα παιδιά σου...»)· εστένεψε τη φύση: επιβλήθηκε (στην πλάση), την ανάγκασε...

19. Η ακινησία και η γαλήνη της φύσης που απαντά και στο θέμα του «Πειρασμού» (Ελεύθεροι Πολιορκημένοι, Σχεδ. Β' 2 και Γ' 6).

20. Βλ. και Ερωτόκριτος Β' στ. 309: «Είχε φεγγάρι λαμπιρό και στρογγυλό γεμάτο» (πανσέληνος), λαγαρό: διαυγές, καθαρό, φωτεινό. Το ρήμα Εσειότουν αντί του Έτρεμε των Αυτογράφων, κατ' αναλογία άλλων στίχων από τον Ι. ΠΟΛΥΛΑ· ο Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ το προσαρμόζει σε Εσειόνταν.

21. «Καί σημείον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ, γυνή περιβεβλημένη τόν ἥλιον, καί ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καί ἐπί τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα» (Αποκάλυψις ΙΒ' 1). Για τη

φιγούρα της φεγγαροντυμένης στον Κρητικό έχουν κατατεθεί πολλές ερμηνείες: «ομορφιά της ζωής και της φύσης», Αφροδίτη, Ελευθερία-Ελλάδα, Νεράιδα, η πλατωνική Ιδέα [...], η Παναγία, ο «θείος έρωτας», η «θεία πρόνοια», το «αποκαλυπτικό ύψιστο», αλλά και το «πνεύμα της γης», η ψυχή της αρρεβωνιαστικιάς κ.ά. — οι σχετικές απόψεις γενικώς σήμερα θα μπορούσαν να ταξινομηθούν με βάση την τελική τους συνεπαγωγή να την ταυτίζουν ή όχι με τη φεγγαροντυμένη του «Πειρασμού» (ό.π.). Πρώτη εμφάνιση του θέματος με αυτοτέλεια στον Λάμπρο (απ. 32 — που ο Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ, ό.π., σ. 179, τιτλοφορεί «Η Αναδυομένη»).

22. δροσάτο φως· Αποδίδει τις ανταύγειες του φεγγαρόφωτου

στη μορφή της μυστηριακής γυναίκας. (Σχήμα συναισθησίας, εφόσον συμφύρονται δυο διαφορετικές αισθήσεις, αλλά και οξύμωρο, αν ληφθεί υπόψη ότι το φως αποτελεί πηγή θερμότητας).

23. Το νόημα του στίχου: «Το φως την έλουσε χωρίς να την εξαφανίσει».

24. χωρίς να το σουφρώνει· χωρίς καν να ρυτιδώνει, χωρίς και κατά το ελάχιστο να υποχωρεί η επιφάνεια του νερού στο βήμα της, χωρίς να βυθίζεται.

25. Και στον Ερωτόκριτο Β', στ. 2044: «με σπλάχνος και ταπείνωσιν αγκαλιαστόν τον πιάνει».

26. ομορφιά-καλοσύνη· το αρχαίο ελληνικό ιδεώδες του καλού κάγαθοῦ, διηθημένο μέσα από τη χριστιανική σημασία των όρων.

27. Ανάλογη στη δημώδη παράδοσή μας παράσταση του αδιανόητου καθ' υπερβολή — βλ. π.χ. «Ποιος είδε νήλιο από βραδύς κι άστρι το μεσημέρι» στο τραγούδι «Της Λιογέννητης»).

28. η χτίσις... λαμπυρίζει· χριστιανικός ανιμισμός που απαντά και αλλού στο Σολωμό (π.χ. στο «Carmen Seculare», 3, στ. 8). Στους στ. 1-8 ανιούσα κλιμάκωση της φωτοχυσίας με συνδρομή πολυσύνδετου.

29. ρείθρα· (με την αρχαία σημασία, ρέεθρα) υδάτινα ρεύματα (σημερ. σημασία: χαντάκια, αυλάκια στο πλάι των δρόμων, κοίτες ποταμών).

30. πετροκαλαμίθρα (αντιδάνειο: καλαμίτις < βενετ. pietra calamita)· είδος πρωτόγονης (επιπλέουσας σε δοχείο με νερό)

μαγνητικής βελόνας από καλάμι, δείκτης πυξίδας· αλεξικέραυνο (όπως ενδεχομένως στην υστερότερη παραλλαγή: «εγώ το σίδηρο κι αυτή η πετροκαλαμίθρα»). Το φαινόμενο του μαγνητισμού αξιοποιήθηκε μεταφορικά για την έλξη μεταξύ ψυχών, πνευμάτων, σωμάτων σε πάμπολλα κείμενα ήδη από την αρχαιότητα.

31. Έλεγα· συλλογιζόμουν, είχα την εντύπωση.

32. Κάν-Κάνε· λες και, είτε-είτε.

33. Στους στίχους 13-18 ανιχνεύονται απηχήσεις πλατωνικών και αριστοτελικών απόψεων για την αναγνώριση, στα πράγματα του κόσμου τούτου, ιδεών (προτύπων) που η ψυχή μας είχε αντικρίσει σ' ένα προσωπικό της στάδιο. Η εξιδανίκευση της φεγ-

γαροντυμένης, εντούτοις, συνδέεται και με ρομαντικές πηγές.

34. οχ (ιδιωμ. < έκ)· από. Πολύ συνηθισμένο στον Σολωμό.

35. άκουγα· ένιωθα — με την ίδια σημασία το ρήμα και πιο κάτω, 5 [22.], στ. 3. Ο Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ γράφει άκουσα υιοθετώντας τη γραφή των Σολωμικών Αυτογράφων.

36. Που ετρέμαν· Έτρεμαν γράφει ο Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ (βάζοντας άνω τε-λεία στο τέλος του προηγούμενου στίχου) για να αποφύγει «την παρανόηση ότι "έτρεμαν τα σωθικά", ενώ πρόκειται για τα μάτια της Φεγγαροντυμένης».

37. αυτοί — αντί αυτά (δηλ. τα μάτια)· έλξη του γένους από το θεοί.

38. Σοφία Σειράχ MB' 18: «Άβυσσον και καρδίαν έξι-

χνευσε...»· επίσης στη Θυσία του Αβραάμ, στ. 74: «οπού τα μέσα της καρδιάς και τα κουρφά γνωρίζει».

39. Νους σε αντιβολή προς την καρδιά εδώ (σκέψεις-αισθήματα)· πβ. Παραλειπόμενων Α', ΚΘ' 17: «ἔγνω, Κύριε, ὅ,τι σύ εἶ ὁ ἐτάζων [εξερευνών] καρδιάς».

40. Αξίζει να σημειωθούν παραλλαγές του στίχου, όπως π.χ. «Τούτ' η ψυχή είναι βαθιά κι εγιόμισ' από πόνο», που απασχολούν το Σολωμό κατά τη σύνθεση του έργου («μοτίβο της δοκιμασίας»).

41. Ελλείπει το δεύτερο (έμμεσο) αντικείμενο του δίπτωτου ρήματος εγιόμισα: χώμα, όπως μας υπο-δεικνύουν άλλες παραλλαγές του μοτίβου («Ω παλληκάρι, φεύγα· | πάρε μια φούχτα από τη γη την ποθητή σου κι έβγα», σε Σχε-

διάσμα της ίδιας εποχής — επίσης στους Ελεύθερους Πολιορκημένους και τον Πόρφυρα).

42. το τρυφερό κλωνάρι· περιφραση για την κόρη. Και στον Ερωτόκριτο Α', στ. 57 κ.εξ., για την Αρετούσα: «Ἄρχιξε κι εμεγάλωνε το δροσερό κλωνάρι, | κι επλήθαινε στην ομορφιά, στη γνώση κι εις τη χάρη».

43. Η μεταφορά και στον Ερωτόκριτο Γ', στ. 1164· «σ' έτοιμο γκρεμνό μεγάλο».

44. άκουσα· όπως στον στ. 23 του 4 [21.]· ραντίδα· ρανίδα (< ράινω), σταγόνα, σταλαγματιά.

45. ζαλεύουν (<κοιν. ζαλώνω· φορτώνω, επιβαρύνω· ή κρητ. ζάλο· βήμα, βηματισμός): ζαλίζονται, αναστρέφονται (;) / βαραίνουν από κούραση. Για ένα διάστημα (ως το 1974) ο Λ. ΠΟΛΙΤΗΣ είχε

υποστηρίξει την ανάγνωση σαλεύουν.

46. φρενίτης (< φρένα)· φρενιασμένος, έξω φρενών, μανιακός, ταραγμένος· ο νους μου κινδυνεύει· πάω να χάσω το μυαλό μου, διακινδυνεύεται η πνευματική μου ισορροπία.

47. μ' αυτό, αντί μ' αυτή (την παλάμη): η ασυμφωνία των γενών οφείλεται ίσως στην παρεμβολή της αναδρομής· με τη στίξη (δηλ. τις μπάρες που καθιστούν παρενθετικούς τους στ. 5-14) ο στ. 15 έρχεται ως συνέχεια του στ. 4. Ο Σ. ΑΛΕΞΙΟΥ αντικαθιστά το στίχο 15 με τον εξής (από τα Σολωμικά Αυτόγραφα), που ο Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ είχε παραθέσει στο υπόμνημά του: «Και τα νερά 'σχιζα μ' αυτό τα μυριομυρωδάτα».

48. εκροτούσαμε· συγκροτούσαμε, συνάπταμε.

49. Βλ. και στην Οδύσσεια ι 57' «τόφρα δ' ἄλεξόμενοι μένομεν πλέονάς περ ἑόντας» («ως τότε τους κρατούσαμε, κι ας ἦτανε χιλιάδες», μτφρ. Ζ. Σίδερης).

50. Ισούφ και οι ἄλλοι δύο-προφανώς, συμβατικές παρουσίες Αιγυπτίων, από εκείνους που πολιορκησαν μάταια τη Λαβύρινθο. Το μπομπο-εξευτελιστικής σημασίας πρώτο συνθετικό (όπως π.χ. στη Γυναίκα της Ζάκυθος, Κεφ. 9, 10: «μπομπόκορμο»)· το τουρκικό ὄνομα Ισούφ ἔχει ξαναχρησιμοποιηθεί από τον Σολωμό με εμπαικτική διάθεση (στη σάτιρά του «Πρωτοχρονιά», στ. 75).

51. Στη Λαβύρινθο (όπως οι ντόπιοι ονόμαζαν από τα μεσαιωνικά χρόνια ἕνα ρωμαϊκό λατομείο

στην περιοχή της Γόρτυνας) αναζήτησαν καταφύγιο το καλοκαίρι του 1823 πλήθος χριστιανών· μόνο τον επόμενο χρόνο κατάφεραν οι Τουρκοαιγύπτιοι να επιβάλουν κι εκεί την εξουσία τους, αφού δεκάδες χιλιάδων Κρητικοί είχαν στο μεταξύ εγκαταλείψει την πατρίδα τους.

52. πατούσα· (εδώ ιδίως) κυρίευα, κρατούσα κυριαρχικά· το επίρρημα αλαίμαργα, μεταφορικό, προς δήλωση του πολεμικού μένους.

53. πλέξιμο· η πλεύση, το κολύμπημα (βλ. και στ. 23 παρακάτω).

54. Δηλαδή το κολύμπημα «το δυνατό» (η μεγάλη σωματική προσπάθεια): αυτό επετάχυνε το χτυποκάρδι. Ή πρωθύστερα: το κολύμπημα δυνάμωνε επειδή ένωθε την παρουσία της κόρης.

55. έκρουζε· χτυπούσε, έκρουε· πλεύρα: το πλευρό· το πλάι. Για το ριμάρισμα των στ. 21-22 βλ. στον Ερωτόκριτο Β', στ. 2441-42: «Θά-μασμα πώς δεν είδασι τον πόνο της καρδιάς του | την ώρα που του 'γγίξασι τα χέρια της κεράς του». Για το χάσμα μεταξύ των στ. 22 και 23 ο Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ σημειώνει:

Εδώ ήθελε να θέσει ο ποιητής μίαν παρομοίωση, της οποίας έχομε τους εξής στίχους· αυτοί όμως δεν ευρίσκονται εις το ύστερο σχεδιάσμα:

**Πάει σαν αλάφι πόφυγε του κυνη-
γού τα βέλη,
Και φεύγει κι από τ' ανθηρά κρε-
μάμενα κλωνάρια,
Κι από τον μαύρον ίσκιο του σε
ρεύματα καθάρια.**

56. άργουνε· αργοπορούσε, καθυστερούσε, βράδυνε.

57. μου τ' αποκοιμούσε· μου το καθυστερούσε, το καθιστούσε ράθυμο, νωθρό, αργό.

58. με προβοδούσε· με προέπεμπε, με συνόδευε.

59. άστρο του βραδιού· η Σελήνη; η Πούλια; Το θόλωμα των νερών είναι η ώρα του δειλινού· βλ. και στους Ελεύθερους Πολιορκημένους, Σχεδ. Γ' 2, στ. 6: «Και σα θολώσουν τα νερά, και τ' άστρα σαν πληθύνουν».

60. Χιαστό στο εσωτερικό του στίχου. Το δίστιχο 27-28 έχει διαγραφεί στο χειρόγραφο από τον Σολωμό, που σημείωσε στο περιθώριο: «Βάλ' το αλλού» — «Δεν το έβαλε όμως πουθενά αλλού, και έκαμε άριστα, ο Πολυλάς που μας διέσωσε τους έξοχους στίχους»,

σημειώνει ο Λ. ΠΟΛΙΤΗΣ (Γύρω στον Σολωμό: Μελέτες και Άρθρα..., Αθ.: Μ.Ι.Ε.Τ., 1985, σ. 422), διορθώνοντας επιπλέον την παρανόηση του Ι. ΠΟΛΥΛΑ φύσης στον στ. 27 σε βρύσης.

61. σέρνει· ανάγνωση του Λ. ΠΟΛΙΤΗ· ο Ι. ΠΟΛΥΛΑΣ είχε διαβάσει παίρνει.

62. Κι ακούει κι αυτή· δηλ. η αυγή· παρβ. το ομηρικό ροδοδάκτυλος Ηώς.

63. φιαμπόλι· αυτοσχέδιο πνευστό όργανο των ποιμένων (σουραύλι).

64. άστρο τ' ουρανού· περίφραση για τον ήλιο.

65. ετάραζε τα σπλάχνα μου· συγκλόνιζε την ψυχή μου, με συγκλόνιζε βαθιά.

66. Ο στίχος επανέρχεται και στο κατοπινότερο έργο του Σολω-

μού (στους Ελεύθερους Πολιορκημένους π.χ., Σχεδ. Β' και Γ').

67. Λαλούμενο· μουσικό όργανο.

68. Υποσημείωση του Ι. ΠΟΛΥΛΑ στο στίχο:

«Εδώ ήθελε κατ' αρχάς ο ποιητής να προσθέσει:

Ήταν εντύπωση ανεκδιήγητη, οποίαν κανείς ίσως δεν εδοκίμασε, ειμή ο πρώτος άνθρωπος, όταν επρωτοανάπνευσε, και ο ουρανός, η γη και η θάλασσα, πλασμένα γι' αυτόν, ακόμη εις όλη τους την τελειότητα, αναγαλλιάζανε μέσα εις την ψυχή του —

Γλυκιά ζωή, που το πουλί μισοπλασμένο ακόμα
Είχε πρωτύτερα αισθανθεί με τον κλαϊδισμό του

Και τον αέρα εχτύπουνε με το
ζεστό φτερό του·
Κι ο αέρας ο αμόλυντος, το δέν-
τρο που 'χε ανθίσει.
Το καρτερούσαν ν' ανεβεί να
πρωτοκιλαϊδήσει,—

Έως οπού εις τη μέθη του νοός
και της καρδιάς του, τον έπιασε,
σύμβολο του θανάτου, ο ύπνος,
όθεν αυτός έμελλ' έπειτα να ξυ-
πνήση και να ευρεθή σιμά του.

Της ομορφιάς βασίλισσα και να
γενεί δική του».

69. Δεν ήθελε· δεν επρόκειτο,
δε θα τολμούσε να· κοντά του (ε-
πιρρ.): συνοδευτικά, ως συνοδεία.

70. Στους στ. 47-48 παρατηρεί-
ται στροφή του υποκειμένου από
τον ενικό, ηχός / ήχος, σε πληθυ-
ντικό (ήχοι).

71. ανεκδιήγητοι [ενν. ήχοι]: ανεκκλάλητοι, άρρητοι, εξωανθρώπινοι (το επίθετο απαντά στους Πατέρες της Εκκλησίας και την Υμνογραφία).

72. Πολυσύνδετο σχήμα συσσωρεύσης. Νοηματικά: «Ο απόκοσμος ήχος με συνάρπαζε, και δε με άφηνε να προσηλωθώ ολόψυχα στις συνθήκες και το καθήκον της στιγμής».

73. Η δυιστική αντίληψη (σώμα-ψυχή) διάχυτη σε όλη την ελληνική και δυτική παράδοση, από τις φιλοσοφικές θεωρίες ώς τις λαϊκές δοξασίες, έτσι και στους Ελεύθερους Πολιορκημένους, Σχεδ. Β' 9, στ. 9: «Γλυκιά κι ελεύθερ' η ψυχή σα να 'τανε βγαλμένη».

Ερωτήσεις

■ Ενότητα 1η

Ο Κρητικός είναι ποίημα λυρικό και αφηγηματικό. Στην ενότητα αυτή να επισημάνετε: α) τον τρόπο που αρχίζει η αφήγηση, β) τα πρόσωπα, γ) τον τόπο που βρίσκονται, δ) τη σκηνοθετική εικονοπλασία.

■ Ενότητα 2η

1. Η ενότητα αποτελείται από δυο μέρη. Στο πρώτο ο αφηγητής προσπαθεί να πείσει τους υποθετικούς ακροατές για την αλήθεια των λεγομένων του. Γιατί; Με ποιον τρόπο προσπαθεί; Τι επικαλείται;

■ 2. Στο δεύτερο μέρος, που είναι σε παρένθεση, η λυρική αφήγηση ανάγεται σε επίπεδο μεταφυσικό. Γιατί; Με ποιους διαλέγεται ο αφηγητής - ήρωας; Τι τους ρωτά και τι

του απαντούν; Η απάντηση τους τι είδους γνωρίσματα της κόρης αναδεικνύει; Ποια στοιχεία φανερώνουν τα αισθήματα της προς τον ήρωα;

■ Ενότητα 3η

Εδώ η αφήγηση επανέρχεται στην αρχική σκηνή. Να συζητήσετε: α) τη μεταστροφή των φυσικών συνθηκών και τις εκφράσεις που την αποδίδουν, β) τον όρο «κρυφό μυστήριο» σε σχέση με ό,τι πρόκειται να ακολουθήσει, γ) το όραμα της φεγγαροντυμένης σε σχέση με πιθανές ερμηνείες του.

■ Ενότητα 4η

Η ενότητα καλύπτεται με το όραμα της φεγγαροντυμένης. Να παρακολουθήσετε: α) Την περιγραφή και την κίνηση της οπτασίας, β) τις

σκέψεις και τα συναισθήματα του ήρωα, γ) τη «φωνή» του ήρωα σε σχέση με τα περασμένα γεγονότα στην Κρήτη, δ) την επίκληση του ήρωα.

■ Ενότητα 5η

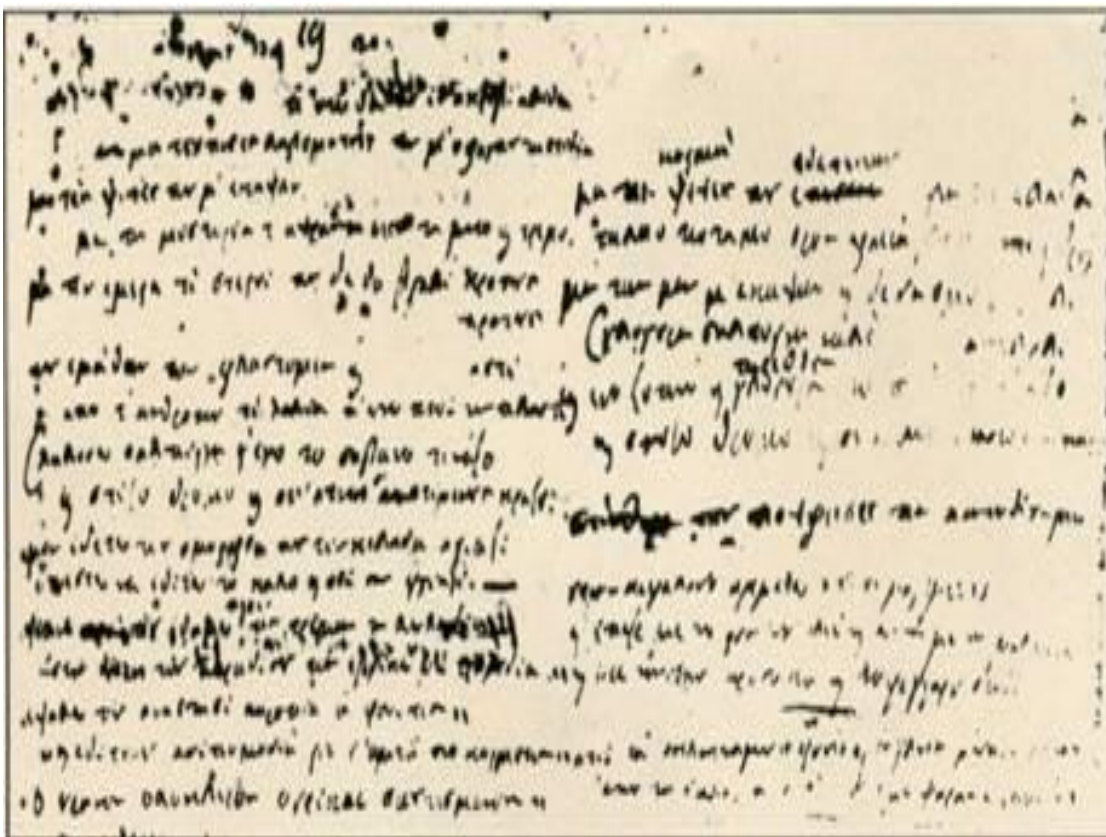
Το όραμα εξαφανίζεται. Να παρακολουθήσετε: α) τη μετάβαση στο παρόν της αφήγησης. Ποια είναι η κατάσταση του ήρωα «τώρα»; β) τις άλλες χρονικές μετατοπίσεις - αναδρομές. Ποιες πρόσθετες πληροφορίες δίνουν για το παρελθόν του αφηγητή; γ) την επάνοδο στη σκηνή του ναυαγίου και τη μουσική πρόκληση της φύσης (γλυκύτατος ηχός). Με ποιο τρόπο προσπαθεί να προσδιορίσει την υφή του ήχου ο αφηγητής και πού καταλήγει; δ) Το δραματικό τέλος. Πώς συνδέεται με την αρχή του ποιήματος;

■ Γενικές ερωτήσεις ■

1. Να εντοπίσετε τους χρόνους, τα διάφορα χρονικά επίπεδα της αφήγησης, τις αναδρομές και τις προλήψεις.
2. Να εντοπίσετε στο ποίημα ήχους, φωτισμούς-χρώματα και ανθρώπινες φωνές-ομιλίες.
3. Να παρακολουθήσετε τη δράση της φύσης σε σχέση με τον αγώνα του ήρωα.
4. Να εντοπίσετε βασικά σχήματα λόγου στο ποίημα και να συζητήσετε το ρόλο και τη λειτουργία τους.
5. Να σημειώσετε στίχους και θέματα που βρίσκονται και σε άλλα ποιήματα του Σολωμού.

6. Να επισημάνετε στο ποίημα τις κύριες γραμματολογικές επιρροές του ποιητή.

7. Αν η θρησκεία, η πατρίδα, η φύση και η γυναίκα (στην ιδανική μορφή τους) είναι τα κύρια θέματα της Επτανησιακής Σχολής, να βρείτε στον Κρητικό στοιχειά που επιβεβαιώνουν ότι αποτελεί χαρακτηριστικό ποίημα της Επτανησιακής Σχολής.

Γιάννης Ρίτσος

**Η ΣΟΝΑΤΑ
ΤΟΥ
ΣΕΛΗΝΟΦΩΤΟΣ**

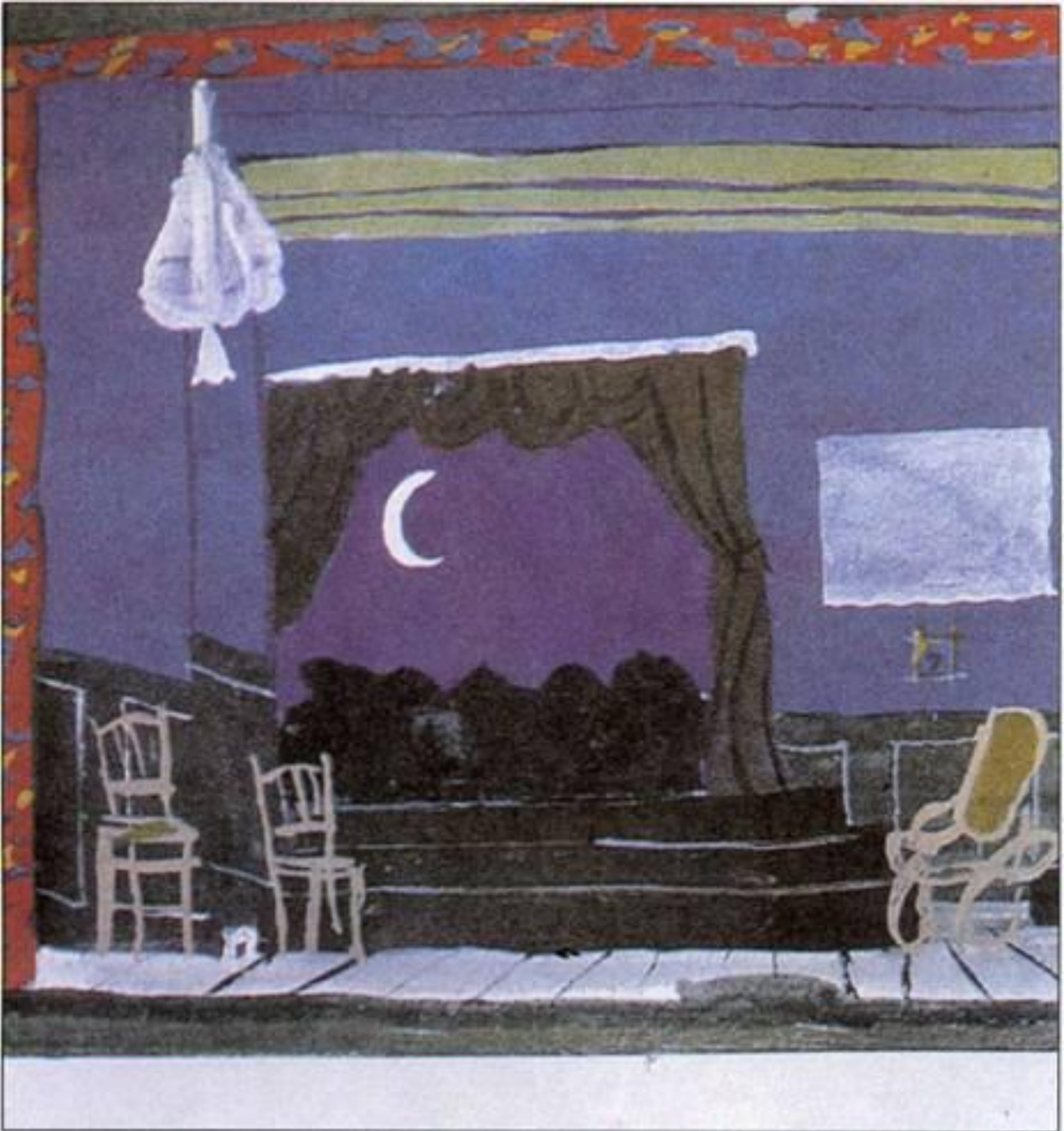
Η Σονάτα του Σεληνόφωτος (1956), η πρωιμότερη από τις μακρές συνθέσεις της Τέταρτης Διάστασης, σημαδεύει με την ιδιότυπη μορφή και ατμόσφαιρά της το ξεκίνημα μιας νέας εποχής, όχι μόνο για το έργο του Γιάννη Ρίτσου (1909-1990), αλλά και για την ποίησή μας γενικότερα. Στην αφιετηρία της πιο αίθριας εποχής για την προσωπική ζωή και δημιουργία του ποιητή, φαίνεται να ανασύρει από το παρελθόν βιώματα, αγωνίες και συγκινήσεις που δεν ανιχνεύονται στα ποιήματα της προηγούμενης «ηρωικής» δεκαετίας του Ρίτσου. Στη συ-

νειδίηση του ποιητή αντανακλώνται ιδεολογικές ανακατατάξεις που συνταράζουν την εποχή αυτή τον ευρύτερο χώρο της Αριστεράς, στον οποίο ιδεολογικά και πολιτικά είναι ενταγμένος ο Ρίτσος. Ο ποιητής νιώθει επιτακτική την ανάγκη να επανατοποθετηθεί απέναντι στον κόσμο, γιατί του είναι αδύνατο να μη σκέφτεται το αύριο· και για να το καταφέρει, καταφεύγει στη διαλεκτική της «υποκριτικής»: σε «προσωπεία» μυθικά ή σε στερεότυπα (ρόλους ας πούμε)· στη φωνή τους σμίγει η αλήθεια του άλλοτε και του τώρα, του απώτατου και του τρέχοντος, του εγγύς και του μακράν, διανοίγοντας την προοπτική του μέλλοντος για ό,τι γνωρίσαμε, για τον «κόσμο του χθες». Η Σονάτα του Σεληνόφωτος, από τα πιο αγαπημένα και γνωστά κείμενα του

**Ρίτσου, είναι ένας σκηνικός μονό-
λογος, μια «εκ βαθέων» εξομολό-
γηση, μια παρατεταμένη ικεσία για
ζωή κι ελπίδα, μέσα από ροή πα-
ραστάσεων και συμβόλων.**

«Σκηνικό» του Γιάννη Τσαρούχη για το θεατρικό έργο του De Angelis «Σπανιόλικη Νύχτα (Αγάπη)», Αθήνα 1985 (1938).

[Άνοιξιάτικο βράδι. Μεγάλο δωμάτιο παλιού σπιτιού. Μιά ήλικιωμένη γυναίκα, ντυμένη στά μαύρα, μιλάει σ' έναν νέο. Δέν ἔχουν ανάψει φῶς. Ἀπ' τὰ δύο παράθυρα μπαίνει ἓνα ἀμείλικτο φεγγαρόφωτο. Ξέχασα νά πῶ¹ ὅτι ἡ Γυναίκα μέ τὰ Μαύρα ἔχει ἐκδώσει δύο-τρεις ἐνδιαφέρουσες ποιητικές συλλογές θρησκευτικῆς πνοῆς. Λοιπόν, ἡ Γυναίκα μέ τὰ Μαύρα μιλάει στόν Νέο]:

Ἄφησέ με ν᾿ρθω μαζί σου. Τί φεγγάρι ἀπόψε!
Εἶναι καλό τό φεγγάρι, — δέ θά φαίνεται
πού ἀσπρίσαν τὰ μαλλιά μου. Τό φεγγάρι
θά κάνει πάλι χρυσά τὰ μαλλιά μου. Δέ θά κατα-

λάβεις.

5 Ἐφησέ με ν᾿ρθω μαζί σου.

Ὅταν ἔχει φεγγάρι μεγαλώνουν οἱ σκιές μές στό
σπίτι,

ἀόρατα χέρια τραβοῦν τίς κουρτίνες,²

ἓνα δάχτυλο ἀχνό γράφει στή σκόνη τοῦ πιάνου³
λησμονημένα λόγια — δέ θέλω νά τ' ἀκούσω.

Σώπα.

10 Ἐφησέ με ν᾿ρθω μαζί σου

λίγο πιό κάτω, ὡς τή μάντρα τοῦ τουβλάδικου,

ὡς ἐκεῖ πού στρίβει ὁ δρόμος καί φαίνεται

ἡ πολιτεία τσιμεντένια κι ἀέρινη, ἀσβεστωμένη μέ

φεγγαρόφωτο,
τόσο αδιάφορη κι άϋλη
15 τόσο θετική σάν μεταφυσική⁴
πού μπορείς έπιτέλους νά πιστέψεις πώς
ύπάρχεις και δέν ύπάρχεις
πώς ποτέ δέν ύπῆρξες, δέν ύπῆρξε ο χρόνος κ' ή
φθορά του.⁵
Άφησέ με νάρθω μαζί σου.

20 Θά καθήσουμε λίγο στό πεζούλι, πάνω στό
ύψωμα,
κι όπως θά μάς φυσάει ό άνοιξιάτικος άέρας
μπορεί νά φανταστούμε κιόλας πώς θά πετάξου-
με,

γιατί, πολλές φορές, καί τώρα ἀκόμη, ἀκούω τό
θόρυβο τοῦ φουστανιοῦ μου
σάν τό θόρυβο δύο δυνατῶν φτερῶν πού
ἀνοιγοκλείνουν,
κι ὅταν κλείνεσαι μέσα σ' αὐτόν τόν ἦχο τοῦ πε-
τάγματος
25 νιώθεις κρουστό τό λαιμό σου, τά πλευρά σου, τή
σάρκα σου,
κ' ἔτσι σφιγμένος μέσ στούς μυῶνες τοῦ γαλάζιου
ἀγέρα,
μέσα στά ρωμαλέα νεῦρα τοῦ ὕψους,
δέν ἔχει σημασία ἂν φεύγεις ἢ ἂν γυρίζεις
κι οὔτε ἔχει σημασία πού ἀσπρίσαν τά μαλλιά
μου,

30 (δέν εἶναι τοῦτο ἢ λύπη μου — ἢ λύπη μου
εἶναι πού δέν ἀσπρίζει κ' ἢ καρδιά μου).
Ἐφησέ με ν᾿άρθω μαζί σου.

Τό ξέρω πώς καθένας μονάχος πορεύεται στόν
ἔρωτα,
μονάχος στή δόξα καί στό θάνατο.⁶

35 Τό ξέρω. Τό δοκίμασα. Δέν ὠφελεῖ.
Ἐφησέ με ν᾿άρθω μαζί σου.

Τοῦτο τό σπῆτι στοίχειωσε, μέ διώχνει —
θέλω νά πῶ ἔχει παλιώσει πολύ, τά καρφιά
ξεκολλᾶνε,
τά κάδρα ρίχνονται σά νά βουτᾶνε στό κενό,

40 οἱ σουβάδες πέφτουν ἀθόρυβα
ὅπως πέφτει τό καπέλο τοῦ πεθαμένου ἀπ' τήν
κρεμάστρα στο σκοτεινό διάδρομο⁷
ὅπως πέφτει τό μάλλινο τριμμένο γάντι τῆς
σιωπῆς ἀπ' τά γόνατά της
ἢ ὅπως πέφτει μιά λουρίδα φεγγάρι στήν παλιά,
ξεκοιλιασμένη πολυθρόνα.

Κάποτε ὑπῆρξε νέα κι αὐτή, — ὄχι ἡ φωτογραφία
πού κοιτᾶς μέ τόση δυσπιστία —
45 λέω γιά τήν πολυθρόνα,⁸ πολύ ἀναπνευστική,
μποροῦσες ὥρες ὀλόκληρες νά κάθεις
καί μέ κλεισμένα μάτια νά ὄνειρεύεις ὅ,τι τύχει
— μιάν ἀμμουδιά στρωτή, νοτισμένη, στιλβωμένη

ἀπό φεγγάρι,
πιό στιλβωμένη ἀπ' τά παλιά λουστρίνια μου
πού κάθε μήνα τά δίνω στό στιλβωτήριο τῆς
γωνιάς,
ἢ ἓνα πανί ψαρόβαρκας πού χάνεται στό βάθος
λικνισμένο ἀπ' τήν ἴδια του ἀνάσα,
50 τριγωνικό πανί σά μαντίλι διπλωμένο λοξά μόνο
στά δύο
σά νά μήν εἶχε τίποτα νά κλείσει ἢ νά κρατήσῃ
ἢ ν' ἀνεμίσει διάπλατο σέ ἀποχαιρετισμό. Πάντα
μου εἶχα μανία μέ τά μαντίλια,
ὄχι γιά νά κρατήσω τίποτα δεμένο,
τίποτα σπόρους λουλουδιῶν ἢ χαμομήλι μαζεμέ-
νο στούς ἀγρούς μέ το λιόγερμα

55 ἢ νά τό δέσω τέσσερις κόμπους σάν τό σκουφί
πού φορᾶνε οἱ ἐργάτες στ' ἀντικρυνό γιατί
ἢ νά σκουπίζω τά μάτια μου, — διατήρησα καλή
τήν ὄρασή μου·
ποτέ μου δέ φόρεσα γυαλιά. Μιά ἀπλή ἰδιοτροπία
τά μαντίλια.⁹

Τώρα τά διπλώνω στά τέσσερα, στά ὀχτώ, στά
δεκάξη
ν' ἀπασχολῶ τά δάχτυλά μου. Καί τώρα θυμήθη-
κα

60 πώς ἔτσι μετροῦσα τή μουσική σάν πήγαινα στό
ᾠδεῖο¹⁰
μέ μπλέ ποδιά κι ἄσπρο γιακά, μέ δύο ξανθές

πλεξοῦδες — 8, 16, 32, 64, —
κρατημένη ἀπ' τό χέρι μιᾶς μικρῆς φίλης μου
ροδακινιάς ὅλο φῶς και ρόζ λουλούδια,
(συχώρεσέ μου αὐτά τά λόγια — κακή συνήθει-
α¹¹) — 32, 64, —

65 κ' οἱ δικοί μου στήριζαν
μεγάλες ἐλπίδες στό μουσικό μου τάλαντο. Λοι-
πόν, σοῦλεγα γιά την πολυθρόνα —
ξεκοιλιασμένη — φαίνονται οἱ σκουριασμένες
σοῦστες, τά ἄχερα —
ἔλεγα νά τήν πάω δίπλα στό ἐπιπλοποιεῖο,
μά ποῦ καιρός και λεφτά και διάθεση — τί νά
πρωτοδιορθώσεις; —
ἔλεγα νά ρίξω ἕνα σεντόνι πάνω της, — φοβήθη-

κα
70 τ' ἄσπρο σεντόνι¹² σέ τέτοιο φεγγαρόφωτο. Ἐδῶ
κάθησαν
ἄνθρωποι πού ὄνειρεύτηκαν μεγάλα ὄνειρα,
ὅπως κ' ἐσύ κι ὅπως κ' ἐγώ ἄλλωστε,
καί τώρα ξεκουράζονται κάτω ἀπ' τό χῶμα δίχως
νά ἐνοχλοῦνται ἀπ' τή βροχή ἢ τό φεγγάρι.
Ἄφησέ με νᾶρθω μαζί σου.

Θά σταθοῦμε λιγάκι στήν κορφή τῆς μαρμάρινης
σκάλας τοῦ Ἄη-Νικόλα,¹³
75 ὕστερα ἐσύ θά κατηφορίσεις κ' ἐγώ θά γυρίσω
πίσω
ἔχοντας στ' ἀριστερό πλευρό μου τή ζέστα ἀπ' τό

τυχαῖο ἄγγιγμα τοῦ σακκακιοῦ σου
κι ἀκόμη μερικά τετράγωνα φῶτα ἀπό μικρά συ-
νοικιακά παράθυρα
κι αὐτή τήν πάλλευκη ἄχνα ἀπ' τό φεγγάρι
ποῦναι σά μιά μεγάλη
συνοδεία ἀσημένιων κύκνων —
καί δέ φοβᾶμαι αὐτή τήν ἔκφραση, γιατί ἐγώ
80 πολλές ἀνοιξιάτικες νύχτες συνομίλησα ἄλλοτε
μέ τό Θεό πού μοῦ ἐμφανίστηκε
ντυμένος τήν ἀχλύ και τή δόξα ἑνός τέτοιου σε-
ληνόφωτος,
καί πολλούς νέους, πιά ὠραίους κι ἀπό σένα
ἀκόμη, τοῦ ἐθυσίασα,¹⁴
ἔτσι λευκή κι ἀπρόσιτη ν' ἀτμίζομαι¹⁵ μέσ στή

λευκή μου φλόγα, στη λευκότητα τοῦ σεληνόφω-
τος,
πυρπολημένη ἀπ' τ' ἀδηφάγα μάτια τῶν ἀντρῶν
κι ἀπ' τή δισταχτικήν ἔκσταση τῶν ἐφήβων,
85 πολιορκημένη ἀπό ἐξαΐσια, ἡλιοκαμμένα σώμα-
τα,
ἄλκιμα¹⁶ μέλη γυμνασμένα στό κολύμπι, στο
κουπί, στό στίβο,
στό ποδόσφαιρο (πού ἔκανα πώς δέν τ'άβλεπα)
μέτωπα, χεῖλη καί λαιμοί, γόνατα, δάχτυλα καί
μάτια,
στέρνα καί μπράτσα καί μηροί (κι ἀλήθεια δέν
τ'άβλεπα)
— ξέρεις, καμμιά φορά, θαυμάζοντας, ξεχνᾶς, ὅ,τι

90 θαυμάζεις, σοῦ φτάνει ὁ θαυμασμός σου,¹⁷ —
θέ μου, τί μάτια πάναστρα,¹⁸ κι ἀνυψωνόμουν σέ
μιάν ἀποθέωση ἀρνημένων ἄστρων
γιατί, ἔτσι πολιορκημένη ἀπ' ἔξω κι ἀπό μέσα,
ἄλλος δρόμος δε μοῦμενε παρά μονάχα πρὸς τὰ
πάνω ἢ πρὸς τὰ κάτω.
— Ὅχι, δέ φτάνει.
Ἄφησέ με νᾶρθω μαζί σου.

95 Τό ξέρω ἡ ὥρα πιά εἶναι περασμένη. Ἄφησέ με,
γιατί τόσα χρόνια, μέρες καί νύχτες καί πορφυρά
μεσημέρια,
ἔμεινα μόνη,
ἀνένδοτη, μόνη καί πάναγνη,

ἀκόμη στή συζυγική μου κλίνη πάναγνη καί μό-
νη,
γράφοντας ἔνδοξους στίχους στά γόνατα τοῦ
Θεοῦ,
στίχους πού, σέ διαβεβαιῶ, θά μείνουνε σά λα-
ξευμένοι σέ ἄμεμπτο μαρμαρο¹⁹
100 πέρα ἀπ' τή ζωή μου καί τή ζωή σου, πέρα πολύ.
Δέ φτάνει.
Ἄφησέ με ν᾿άρθω μαζί σου.

Τοῦτο τό σπίτι²⁰ δέ μέ σηκώνει πιά.
Δέν ἀντέχω νά τό σηκώνω στή ράχη μου.
Πρέπει πάντα νά προσέχεις, νά προσέχεις,
105 νά στεριώνεις τόν τοῖχο μέ τό μεγάλο μπουφέ

**νά στεριώνεις τόν μπουφέ μέ τό πανάρχαιο σκα-
λιστό τραπέζι**

νά στεριώνεις τό τραπέζι μέ τίς καρέκλες

νά στεριώνεις τίς καρέκλες μέ τά χέρια σου

**νά βάζεις τόν ὦμο σου κάτω ἀπ' τό δοκάρι πού
κρέμασε.**

**110 Καί τό πιάνο, σά μαῦρο φέρετρο κλεισμένο. Δέν
τολμᾷς νά τ' ἀνοίξεις.**

**ἽΟλο νά προσέχεις, νά προσέχεις, μήν πέσουν,
μήν πέσεις. Δέν ἀντέχω.**

ἽΑφησέ με ν᾽ρθω μαζί σου.

**Τοῦτο τό σπίτι, παρ' ὅλους τούς νεκρούς του, δέν
ἐννοεῖ νά πεθάνει.**

115 Ἐπιμένει νά ζεῖ μέ τούς νεκρούς του
νά ζεῖ ἀπ' τούς νεκρούς του
νά ζεῖ ἀπ' τή βεβαιότητα τοῦ θανάτου του
καί νά νοικοκυρεύει ἀκόμη τούς νεκρούς του σ'
έτοιμόρροπα κρεβάτια καί ράφια.²¹
Ἄφησέ με νάρθω μαζί σου.

120 Ἐδῶ, ὅσο σιγά κι ἂν περπατήσω μέσ στήν ἄχνα
τῆς βραδιᾶς,
εἴτε μέ τίς παντοῦφλες, εἴτε ξυπόλυτη,
κάτι θά τρίξει, — ἓνα τζάμι ραγίζει ἢ κάποιος καθ-
ρέφτης,²²
κάποια βήματα ἀκούγονται, — δέν εἶναι δικά μου.
Ἐξω, στό δρόμο μπορεῖ νά μήν ἀκούγονται

τοῦτα τὰ βήματα, —
ἢ μεταμέλεια, λένε, φοράει ξυλοπάπουτσα,²³ —
125 κι ἄν κάνεις νά κοιτάξεις σ' αὐτόν ἢ στόν ἄλλον
καθρέφτη,
πίσω ἀπ' τή σκόνη καί τίς ραγισματιές,²⁴
διακρίνεις πιό θαμπό καί πιό τεμαχισμένο τό
πρόσωπό σου,
τό πρόσωπό σου πού ἄλλο δέ ζήτησες στή ζωή
παρά νά τό κρατήσεις
καθάριο κι ἀδιαίρετο.
Τά χεῖλη τοῦ ποτηριοῦ γυαλίζουν στό φεγγαρό-
φωτο
130 σάν κυκλικό ξυράφι — πῶς νά τό φέρω στά χεῖλη
μου;

ὅσο κι ἄν διψῶ, — πῶς νά τό φέρω; — Βλέπεις;
ἔχω ἀκόμη διάθεση γιά παρομοιώσεις, — αὐτό
μοῦ ἀπόμεινε,
αὐτό μέ βεβαιώνει ἀκόμη πῶς δέ λείπω.
Ἐφησέ με νᾶρθω μαζί σου.

135 Φορές-φορές, τήν ὥρα πού βραδιάζει, ἔχω τήν
αἴσθηση
πῶς ἔξω ἀπ' τά παράθυρα περνάει ὁ ρκουδιάρης
μέ τή γριά βαρειά του ἀρκούδα²⁵
μέ τό μαλλί της ὄλο ἀγκάθια καί τριβόλια²⁶
σηκώνοντας σκόνη στό συνοικιακό δρόμο
ἕνα ἐρημικό σύννεφο σκόνη πού θυμιάζει²⁷ τό
σούρουπο

140 καί τά παιδιὰ ἔχουν γυρίσει σπίτια τους γιά τό
δειπνο καί δέν τ' ἀφήνουν πιά νά βγοῦν ἔξω
μ' ὄλο πού πίσω ἀπ' τούς τοίχους μαντεύουν τό
περπάτημα τῆς γριᾶς ἀρκούδας —
κ' ἡ ἀρκούδα κουρασμένη πορεύεται μέσ στή σο-
φία τῆς μοναξιᾶς της, μήν ξέροντας γιά ποῦ καί
γιατί —
ἔχει βαρύνει, δέν μπορεί πιά νά χορεύει στά πι-
σινά της πόδια
δέν μπορεί νά φοράει τή δαντελένια σκουφίτσα
της νά διασκεδάζει τά
παιδιά, τούς ἀργόσχολους, τούς ἀπαιτητικούς,
145 καί τό μόνο πού θέλει εἶναι νά πλαγιάσει στό
χῶμα

ἀφήνοντας νά τήν πατᾶνε στήν κοιλιά, παίζοντας
ἔτσι τό τελευταῖο παιχνίδι της,
δείχνοντας τήν τρομερή της δύναμη γιά παραί-
τηση,
τήν ἀνυπακοή της στά συμφέροντα τῶν ἄλλων,
στούς κρίκους τῶν
χειλιῶν της, στήν ἀνάγκη τῶν δοντιῶν της,
τήν ἀνυπακοή της στόν πόνο καί στή ζωή
150 μέ τή σίγουρη συμμαχία τοῦ θανάτου — ἔστω κ'
ένός ἀργοῦ θανάτου —
τήν τελική της ἀνυπακοή στό θάνατο μέ τή συνέ-
χεια καί τή γνώση τῆς ζωῆς
πού ἀνηφοράει μέ γνώση καί μέ πράξη πάνω ἀπ'
τή σκλαβιά της.²⁸

**Μά ποίός μπορεί νά παίξει ὡς τό τέλος αὐτό τό
παιχνίδι;
Κ' ἡ ἄρκούδα σηκώνεται πάλι καί πορεύεται
155 ὑπακούοντας στό λουρί της, στούς κρίκους της,
στά δόντια της,
χαμογελώντας μέ τά σκισμένα χείλη της στίς
πενταροδεκάρεις πού τῆς
ρίχνουνε τά ὠραῖα κι ἀνυποψίαστα παιδιά
(ὠραῖα ἀκριβῶς γιατί εἶναι ἀνυποψίαστα)
καί λέγοντας εὐχαριστῶ. Γιατί οἱ ἄρκουῖδες πού
γεράσανε
τό μόνο πού ἔμαθαν νά λένε εἶναι: εὐχαριστῶ,
εὐχαριστῶ.
160 ἼΑφησέ με ν'άρθω μαζί σου.**

Τοῦτο τό σπίτι μέ πνίγει. Μάλιστα ἡ κουζίνα
εἶναι σάν τό βυθό τῆς θάλασσας. Τά μπρίκια²⁹
κρεμασμένα γυαλίζουν
σά στρογγυλά, μεγάλα μάτια ἀπίθανων ψαριῶν,
τά πιάτα σαλεύουν ἀργά σάν τίς μέδουσες,³⁰
165 φύκια κι ὄστρακα πιάνονται στά μαλλιά μου —
δέν μπορῶ νά τά ξεκολλήσω ὕστερα,
δέν μπορῶ ν' ἀνέβω πάλι στήν ἐπιφάνεια —
ὁ δίσκος μοῦ πέφτει ἀπ' τά χέρια ἄηχος, — σω-
ριάζομαι —
καί βλέπω τίς φουσαλίδες ἀπ' τήν ἀνάσα μου ν'
ἀνεβαίνουν, ν' ανεβαίνουν
καί προσπαθῶ νά διασκεδάσω κοιτάζοντάς τες
170 κι ἀναρωτιέμαι τί θά λέει ἄν κάποιος βρίσκεται

ἀπό πάνω καί βλέπει αὐτές τίς φουσαλίδες,
τάχα πῶς πνίγεται κάποιος ἢ πῶς ἕνας δύτης
ἀνιχνεύει τοὺς βυθοὺς;³¹

Κι ἀλήθεια δέν εἶναι λίγες οἱ φορές πού
ἀνακαλύπτω ἐκεῖ, στό βάθος τοῦ πνιγμοῦ,
κοράλλια καί μαργαριτάρια καί θησαυροὺς ναυα-
γισμένων πλοίων,
ἀπρόοπτες συναντήσεις, καί χτεσινά καί σημερι-
νά καί μελλούμενα,
175 μιάν ἐπαλήθευση σχεδόν αἰωνιότητος,
κάποιο ξανάσασμα, κάποιο χαμόγελο ἀθανασίας,
ὅπως λένε,
μιάν εὐτυχία, μιά μέθη, κ' ἐνθουσιασμόν ἀκόμη,

κοράλλια καί μαργαριτάρια καί ζαφείρια·
μονάχα πού δέν ξέρω νά τά δώσω — ὄχι, τά δί-
νω·

180 μονάχα πού δέν ξέρω ἄν μποροῦν νά τά πάρουν
— πάντως ἐγώ τά δίνω.³²
Ἄφησέ με νᾶρθω μαζί σου.

Μιά στιγμή, νά πάρω τή ζακέτα μου.
Τοῦτο τόν ἄστατο καιρό, ὅσο νᾶναι, πρέπει νά
φυλαγόμαστε.

Ἔχει ὑγρασία τά βράδια, καί τό φεγγάρι
185 δέ σοῦ φαίνεται, ἀλήθεια, πώς ἐπιτείνει τήν ψύχ-
ρα;³³

Ἴσσε νά σοῦ κουμπώσω τό πουκάμισο — τί δυνα-
τό τό στῆθος σου,
— τί δυνατό φεγγάρι, — ἡ πολυθρόνα, λέω — κι
ὅταν σηκώνω το φλιτζάνι ἀπ' τό τραπέζι
μένει ἀπό κάτω μιά τρύπα σιωπή, βάζω ἀμέσως
τήν παλάμη μου ἐπάνω
νά μήν κοιτάξω μέσα, — ἀφήνω πάλι τό φλιτζάνι
στή θέση του·

190 καί τό φεγγάρι μιά τρύπα στό κρανίο τοῦ κόσμου
— μήν κοιτάξεις μέσα,
εἶναι μιά δύναμη μαγνητική³⁴ πού σέ τραβάει —
μήν κοιτάξεις, μην κοιτᾶχτε,
ἀκοῦστε με πού σᾶς μιλάω — θά πέσετε μέσα.
Τοῦτος ὁ ἴλιγγος ὠραῖος, ἀνάλαφρος — θά πέ-

σεις, —
ἕνα μαρμάρينو πηγάδι τό φεγγάρι,
195 ἴσκιοι σαλεύουν καί βουβά φτερά,³⁵ μυστηριακές
φωνές — δέν τίς ἀκοῦτε;
Βαθύ-βαθύ τό πέσιμο,³⁶
βαθύ-βαθύ τό ἀνέβασμα,
τό ἀέρινο ἄγαλμα κρουστό μέσ στ' ἀνοιχτά φτερά
του³⁷,
βαθειά-βαθειά ἢ ἀμείλικτη εὐεργεσία τῆς σιωπῆς,
—
200 τρέμουσες φωταψίες τῆς ἄλλης ὄχθης, ὅπως τα-
λαντεύεσαι μέσ στο ἴδιο σου τό κύμα,
ἀνάσα ὠκεανοῦ. Ὁραῖος, ἀνάλαφρος
ὁ ἴλιγγος τοῦτος, — πρόσεξε, θά πέσεις. Μήν

κοιτᾶς ἔμένα,
ἔμένα ἢ θέση μου εἶναι τό ταλάντευμα — ὁ εξαί-
σιος ἴλιγγος. Ἔτσι κάθε ἀπόβραδο
ἔχω λιγάκι πονοκέφαλο, κάτι ζαλάδες.

- 205 Συχνά πετάγομαι στό φαρμακεῖο ἀπέναντι γιά
καμμιάν ἀσπιρίνη,
ἄλλοτε πάλι βαριέμαι καί μένω μέ τόν πονοκέφα-
λό μου
ν' ἀκούω μέσ στούς τοίχους τόν κούφιο θόρυβο
πού κάνουν οἱ σωληῆνες τοῦ νεροῦ,
ἢ ψήνω ἕναν καφέ, καί, πάντα ἀφηρημένη,
ξεχνιέμαι κ' ἐτοιμάζω δυό — ποιός νά τόν πιεῖ τόν
ἄλλον; —
- 210 ἀστεῖο ἀλήθεια, τόν ἀφήνω στό περβάζι νά κρυ-

ῶνει

**ἢ κάποτε πίνω καί τόν δεύτερο, κοιτάζοντας ἀπ'
τό παράθυρο τόν πράσινο γλόμπο τοῦ φαρμα-
κείου**

**σάν τό πράσινο φῶς ἑνός ἀθόρυβου τραίνου
πού ἔρχεται νά μέ πάρει**

**μέ τά μαντίλια μου, τά στραβοπατημένα μου πα-
πούτσια, τή μαύρη**

τσάντα μου, τά ποιήματά μου,

χωρίς καθόλου βαλίτσες — τί νά τίς κάνεις;

215 Ἐφησέ με ν᾿άρθω μαζί σου.

**Ἄ, φεύγεις; Καληνύχτα. Ὁχι, δέ θ᾿άρθω. Καληνύ-
χτα.**

Ἐγὼ θὰ βγῶ σέ λίγο. Εὐχαριστῶ. Γιατί,
ἐπιτέλους, πρέπει
νά βγῶ ἀπ' αὐτό τό τσακισμένο σπίτι.
Πρέπει νά δῶ λιγάκι πολιτεία,³⁸ — ὄχι, ὄχι τό
φεγγάρι —

220 τήν πολιτεία μέ τά ροζιασμένα χέρια της, τήν πο-
λιτεία τοῦ μεροκάματου,
τήν πολιτεία πού ὀρκίζεται στό ψωμί καί στή
γροθιά της
τήν πολιτεία πού ὅλους μᾶς ἀντέχει στή ράχη της
μέ τίς μικρότητές μας, τίς κακίες, τίς ἔχτρες μας,
μέ τίς φιλοδοξίες, τήν ἄγνοιά μας καί τά γερατειά
μας, —

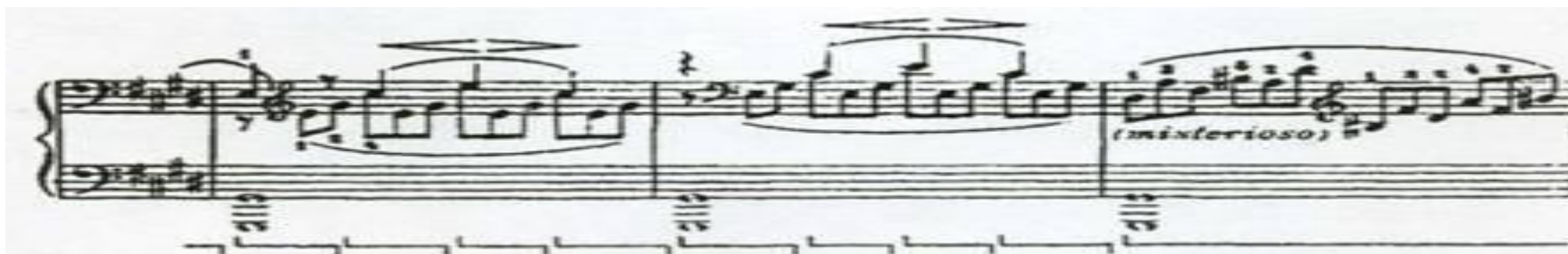
225 ν' ἀκούσω τά μεγάλα βήματα τῆς πολιτείας,

νά μὴν ἀκούω πιά τά βήματά σου
μήτε τά βήματα τοῦ Θεοῦ, μήτε καί τά δικά μου
βήματα. Καληνύχτα.

(Τό δωμάτιο σκοτεινιάζει. Φαίνεται πώς κάποιο σύννεφο
θᾶκρυψε τό φεγγάρι. Μονομιᾶς, σάν κάποιο χέρι νά δυ-
νάμωσε τό ραδιόφωνο τοῦ γειτονικοῦ μπάρ, ἀκούστηκε
μιά πολύ γνωστή μουσική φράση. Καί τότε κατάλαβα
πώς ὅλη τούτη τή σκηνή τή συνόδευε χαμηλόφωνα ἡ
«Σονάτα τοῦ Σεληνόφωτος»,³⁹ μόνο τό πρῶτο μέρος. Ὁ
Νέος θά κατηφορίζει τώρα μ' ἓνα εἰρωνικό κ' ἴσως συ-
μπονετικό χαμόγελο στά καλογραμμένα χεῖλη του καί μ'
ἓνα συναίσθημα ἀπελευθέρωσης. Ὅταν θά φτάσει
ἀκριβῶς στόν Ἄη-Νικόλα, πρίν κατέβει τή μαρμάρινη
σκάλα, θά γελάσει, – ἓνα γέλιο δυνατό, ἀσυγκράτητο.

Τό γέλιο του δέ θ' ἀκουστεῖ καθόλου ἀνάρμοστα κάτω ἀπ' τό φεγγάρι. Ἴσως τό μόνο ἀνάρμοστο νά ναι τό ὅτι δέν εἶναι καθόλου ἀνάρμοστο. Σέ λίγο ὁ Νέος θά σωπάσει, θά σοβαρευτεῖ καί θά πεῖ: «Ἡ παρακμή μιᾶς ἐποχῆς». Ἔτσι, ὀλότελα ἡσυχος πιά, θά ξεκουμπώσει πάλι τό πουκάμισό του καί θά τραβήξει τό δρόμο του. Ὅσο γιά τή γυναίκα μέ τά μαῦρα, δέν ξέρω ἂν βγήκε τελικά ἀπ' τό σπίτι. Τό φεγγαρόφωτο λάμπει ξανά. Καί στίς γωνιές τοῦ δωματίου οἱ σκιές σφίγγονται ἀπό μιάν ἀβάσταχτη μετάνοια, σχεδόν ὀργή, ὄχι τόσο γιά τή ζωή, ὅσο γιά τήν ἀχρηστη ἐξομολόγηση. Ἀκοῦτε; Τό ραδιόφωνο συνεχίζει):

ΑΘΗΝΑΙ, Ιούνιος 1956

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Το κείμενο ακολουθεί τη συγκεντρωτική έκδοση Ποιήματα, τ. 6: Τέταρτη Διάσταση 1956-1972, Κέδρος, 1977, σ. 43-53.

* Η σονάτα, ως μουσικό είδος, είναι σύνθεση για ένα ή περισσότερα μουσικά όργανα, αποτελούμενη από τρία ή τέσσερα μέρη διαφορετικής ρυθμικής αγωγής.

1. Ο ποιητής-αφηγητής εμφανίζεται μόνο στις σκηνικές οδηγίες της αρχής και του τέλους της σύνθεσης.

2. Το φεγγάρι που είναι καλό έξω, στον εσωτερικό χώρο γίνεται πηγή εφιαλτικών εικόνων (αόρατα χέρια τραβούν τις κουρτίνες).

3. στ. 8· Το πιάνο, αντικείμενο συνδεδεμένο με τη χαρά και την ηχητική απόλαυση, σκονισμένο εδώ, ενώ στον στίχο 110, σαν μαύρο φέρετρο κλεισμένο. Πρόκειται για ένα από τα επαναλαμβανόμενα στην ποίηση του Ρίτσου σύμβολα.

4. στ. 13-15· Αντιθετικά ζεύγη συνοδεύουν την πρώτη αναφορά στην πολιτεία:

τσιμεντένια και αέρινη / θετική
σαν μεταφυσική.

5. στ. 17· Η έξοδος προς την πολιτεία επιτρέπει να λησμονηθεί η φθορά του χρόνου, που μέσα στον εσωτερικό χώρο γίνεται βασανιστικά αισθητή.

6. στ. 33-35· Η φράση, με χαρακτηριστήρα αποφθεγματικό, μοιάζει με απολογισμό ζωής μιας γυναίκας

που έζησε μακριά από τον κοινωνικό περίγυρο.

7. στ. 41· Το στοιχείο της φθοράς και του θανάτου κυριαρχεί και στη σύνθεση του Γιάννη Ρίτσου Ελένη (1971) «που είναι η προέκταση ως τα έσχατα όρια του κλίματος της Σονάτας» (βλ. Στέφανος Διαλησμάς, Εισαγωγή στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου, σ. 52):

Σε τούτο το σπίτι ο αγέρας έγινε
βαρύς κι ανεξήγητος ίσως
από τη φυσικότητα της παρουσίας
των νεκρών. Μια κασέλα
ανοίγει μόνη της, βγαίνουν παλιά
φορέματα, θροΐζουν, στήνονται
όρθια,
σεργιανούν σιγανά· δυο χρυσά
κρόσσια μένουν στο χαλί· ένα παραπέτασμα
παραμερίζει·

8. στ. 43-45· Η πολυθρόνα κάποτε νέα, ξεκοιλιασμένη τώρα, αποκτά διαστάσεις συμβόλου.

9. στ. 57· Η «ιδιοτροπία» αυτή σχετίζεται με τον κοινωνικό χώρο, από τον οποίο προέρχεται η γυναίκα και που της επιτρέπει να αντιμετωπίζει αντικείμενα χρηστικά, όπως είναι τα μαντίλια, από την αισθητική τους και μόνο πλευρά.

10. στ. 60-62· 8, 16, 32, 64· οι αριθμοί συμπίπτουν με εκείνους της ρυθμικής αγωγής στη μουσική· η προοδευτική τους όμως αύξηση εδώ είναι παράλληλα ένα σχόλιο για το πέρασμα των ηλικιών.

11. στ. 64· Η κακή συνήθεια σχετίζεται προφανώς με τη θητεία της γυναίκας στην ποίηση (σχετική πληροφορία δίνει η

σκηνική οδηγία της αρχής) και είναι αυτή που την ωθεί στο να μιλάει με λυρικές εικόνες (μια μικρή φίλη μου ροδακινιά, όλο φως και ροζ λουλούδια).

12. στ. 70· φοβήθηκα το άσπρο σεντόνι σε τέτοιο φεγγαρόφωτο· η κάλυψη των επίπλων με άσπρα σεντόνια είναι εκδήλωση πένθους· εξάλλου τα άσπρα σεντόνια θυμίζουν νεκρικά σάβανα.

13. στ. 74· Η εκκλησία του Αϊ-Νικόλα· η μοναδική συγκεκριμένη αναφορά σε τόπο μέσα στο κείμενο.

14. στ. 82· Το σεληνόφως στην πρώιμη νεότητα της γυναίκας κάνει εντονότερη την ερωτική ατμόσφαιρα και επιτείνει την ερωτική επιθυμία. Αντίστροφος είναι ο ρόλος του κατά την όψιμη ηλικία της γυναίκας (βλ. παρακάτω).

15. στ. 83· ατμίζομαι· κατά-σκευασμένο ρήμα, ανάμεσα στο ατμίζω (= βγάζω ατμούς) και στο εξατμίζομαι.

16. άλκιμα· (<αλκή· ρώμη) ρωμαλέα.

17. στ. 89· Η φράση έχει χαρακτηριστήρα αποφθεγματικό. Ο θαυμασμός ανατροφοδοτούμενος ματαιώνει την πράξη, στην προκειμένη περίπτωση το ερωτικό βίωμα.

18. πάναστρα· όλο αστέρια ή φωτεινά σαν αστέρια.

19. στ. 99· Οι στίχοι της γυναίκας, οι λαξευμένοι σε άμεμπτο μάρμαρο, αφορούν προφανώς μία ποίηση απομακρυσμένη από τη ζωή. Πρόκειται για μία έμμεση κριτική του Γιάννη Ρίτσου στην άποψη «η Τέχνη για την Τέχνη». Με τρόπο άμεσο η κριτική του

αυτή εκφράζεται στο ποίημα Το χρέος των ποιητών (Βλ. Παράλληλα κείμενα) απ' όπου και ο χαρακτηριστικός στίχος:

Ξέρω πολλά ποιήματα που πνίγηκαν στο χρυσό πηγάδι της σεληνης.

20. στ. 102· Το σπίτι, ως σύμβολο του απομονωμένου, ασφυκτικά κλειστού και καταρρέοντος εσωτερικού χώρου, συναντάται και στη σύνθεση με τον εύγλωττο τίτλο Το νεκρό σπίτι (1962) της Τέταρτης Διάστασης:

Ένα κόκκινο ποτάμι κυκλόφερνε το σπίτι μας·

ξεκόψαμε απ' τον έξω κόσμο·
αργότερα μας ξέχασε κι ο κόσμος.

21. στ. 113-117· Βλ. Γιάννης Ρίτσος, Ελένη:

Δεν ξέρω γιατί μένουν δω μέσα οι νεκροί, χωρίς τη συμπάθεια κανενός δεν ξέρω τι θέλουν και τριγυρνούν στις κάμαρες με τα καλά τους ρούχα, τα καλά τους παπούτσια βερνικωμένα αρυτίδωτα, κι αθόρυβα ωστόσο σαν να μη πατάνε κάτω.

Πιάνουν τον τόπο, ξαπλώνουν όπου τύχει, στις δυο κουνιστές πολυθρόνες, χάμου στο πάτωμα ή μέσα στο λουτρό· ξεχνούν τη βρύση να στάζει· ξεχνούν τα μοσχοσάπουνα να λιώνουν στο νερό.

22. στ. 121· Το ράγισμα του καθρέφτη θεωρείται σημάδι κα-

κοτυχίας στις δοξασίες πολλών λαών του κόσμου.

23. στ. 124· Η μεταφορά έχει προφανώς την έννοια ότι η μεταμέλεια, όταν μάλιστα αφορά μια γυναίκα που βρίσκεται στη δύση του βίου της, είναι ένα βασανιστικό συναίσθημα, όπως ο ενοχλητικός και επίμονος ήχος που κάνουν τα ξυλοπάπουτσα.

24. στ. 125-126· Ο καθρέφτης, ως σύμβολο αυτογνωσίας εδώ, αποκαλύπτει ένα κατακερματισμένο πρόσωπο, ένα πολυδιασπασμένο εσωτερικό κόσμο.

25. στ. 136· Το σύμβολο της αρκούδας συναντάται και σε δύο κείμενα του σχολικού εγχειριδίου ΚΝΛ της Β' Λυκείου: στο ποίημα του Άγγελου Σικελιανού Ιερά οδός και στο πεζογράφημα του Μιχαήλ Μητσάκη, Αρκούδα.

26. τριβόλια· το ζιζάνιο «κολητσιίδα», που μπλέκεται στο μαλλί των ζώων.

27. Θυμιάζω και θυμιατίζω· καίω θυμίαμα... η λέξη εδώ με μεταφορική σημασία.

28. στ. 152· ανηφοράει με γνώση και με πράξη· η σύζευξη θεωρίας και πράξης είναι θεμελιακή μαρξιστική αρχή. Βλ. επίσης Γιάννης Ρίτσος, Ρωμιοσύνη, 1954: Η ζωή τραβάει την ανηφόρα... (ΚΝΛ Α ' Λυκείου).

29. στ. 162· η αναφορά σε αντικείμενα καθημερινής χρήσης είναι χαρακτηριστική στην ποίηση του Γιάννη Ρίτσου:

Νύχτα μεγάλη σαν ταψί στου γανωτζή τον τοίχο (Ρωμιοσύνη).

Σημειώνει σχετικά ο Δημ. Μαρωνίτης: «η ποίησή του καθιερώνει (=

καθιστά ιερό) οτιδήποτε κοινό και ασήμαντο τρίβεται με την καθημερινότητά μας, δίχως να διεκδικεί υψηλή αγοραστική αξία στην ποίηση και στη γλώσσα» (Βλ. Δημ. Μαρωνίτης, «Η τιμή του χρυσού και η τιμή της πέτρας». Διαλέξεις, Στιγμή 1986).

30. μέδουσα· το υδρόβιο ασπόνδυλο ζώο που η επαφή μαζί του προκαλεί δερματικούς ερεθισμούς.

31. στ. 171· Η κατάδυση στο βυθό που είναι κατάδυση στη μνήμη, στο παρελθόν βίωμα και, αν μιλήσουμε με όρους ψυχολογικούς, στο υποσυνείδητο, γίνεται με μεταφορές και εικόνες από τον υποθαλάσσιο κόσμο.

32. στ. 172-180· Στους στίχους αυτούς έχουμε ένα σχόλιο για την ίδια τη λειτουργία της ποίησης, η

οποία επιτρέπει, ακόμα και στο βάθος του πνιγμού, μιαν επαλήθευση αιωνιότητας. (Ας μη ξεχνάμε πως η ηρωίδα του μονολόγου είναι ποιήτρια). Βλ. Χ. Προκοπάκη, «Η Αλεπού, ο Πελαργός και ο Μυθοπλάστης: Ακόμα μια πρόταση για τη Σονάτα του Σεληνόφωτος»: Νέα Εστία, Χριστούγεννα 1991.

33. στ. 185· Αξίζει να παρατηρηθεί πως το φεγγάρι δεν έχει ένα σταθερό συμβολικό ρόλο στο ποίημα:

καλό φεγγάρι (στ. 2)

επιτείνει την ψύχρα (στ. 185)

δυνατό φεγγάρι (στ. 187)

ένα μαρμάρινο πηγάδι το φεγγάρι (στ. 194).

34. στ. 191· Η παράσταση μπορεί απλώς να παραπέμπει σε ψυχολογικές παραισθήσεις (ίλιγγο

του σκότους). Για τις «μαύρες τρύπες» στο διάστημα ήταν ήδη γνωστό πως πρόκειται για υποθετικά ουράνια σώματα —προϊόντα συνήθως «θανάτου» γιγαντιαίων άστρων— που, εξαιτίας του ισχυρότατου πεδίου βαρύτητάς τους, έλκουν και καταβροχθίζουν οτιδήποτε περιέρχεται στην ακτίνα ισχύος τους, ακόμα και το φως! Ο συνειρμός στο ποίημα, έχει ως αφετηρία του, το ίχνος που αφήνει η βάση του φλιτζανιού πάνω σ' ένα σκονισμένο τραπέζι.

35. στ. 195· Το θέμα της ομιλούσας σιωπής είναι κοινός τόπος στην ποίηση του Ρίτσου:

...Μα ο ήχος διατηρείται—
θόρυβοι, γδούποι συρσίματα – το
βουητό της σιωπής...

(Ελένη, 1971)

**αλλά και σε ποιήματά του άλλης
ατμόσφαιρας:**

...Στη δίκη

**τον ρώτησαν, τον ξαναρώτησαν
Εκείνος ούτε λέξη...**

Τότε ο πρόεδρος

**χτύπησε το κουδούνι δυνατά, φώ-
ναξε οργίστηκε:**

να γίνει ησυχία

**να μην ακούγεται η σιωπή του κα-
τηγορουμένου!**

(Μαρτυρίες Α', 1963)

**36. Στους στίχους 196-199 η
απόλυτη ενδοστροφή της γυ-
ναίκας εκφράζεται με ιαμβικούς
στίχους που, σε συνδυασμό με
τον ελεγειακό τους χαρακτήρα,
θυμίζουν στιχουργία μοιρολο-
γιού.**

**37. στ. 198· Υπάρχει ανάλογη
εικόνα στους στίχους 20-25.**

38. στ. 219 κ.ε.: Η υμνητική αναφορά στην πολιτεία αποφορτίζει το ποίημα από το βαρύ κλίμα της φθοράς και οδηγεί την όλη σύνθεση στον οικείο ιδεολογικό χώρο του Ρίτσου: στο χώρο μιας ποίησης κοινωνικών προεκτάσεων. Με ευκρινέστερο τρόπο ο ύμνος στην πολιτεία του μόχθου και του μεροκάματου απαντάται σε ποιήματα με αμιγή ιδεολογικό προσανατολισμό, όπως είναι η Ανυπότακτη πολιτεία (βλ. ΚΝΛ, Γ' Λυκείου):

**Α πολιτεία, πολιτεία, αγαπημένη μου,
με τους κεραυνούς σου μυστικά αποθηκευμένους στους υπονόμους
κάτου στα υπόγεια, βαθιά βαθιά
με το χτικιό με τη φτώχεια και με**

την τρέλα
Α πολιτεία του τίμιου ιδρώτα,
η νύχτα σου με το εκδρομικό σα-
κίδιο στον ώμο της
γυρνώντας απ' την Κυριακή προς
τη Δευτέρα,
με τις πευκοβελόνες στα μαλλιά
της
και με το κοκκινόχρωμα στα χέρια
της – Ανυπόταχτη, ανυπόταχτη,
ανυπόταχτη,

.....
Αχ πολιτεία αλλοπαρμένη με τα
ροζιασμένα χέρια σου.

39. Σονάτα του Σεληνόφωτος·
Πρόκειται για το κλασικό μουσι-
κό έργο Σονάτα του Σεληνόφω-
τος του γερμανού μουσικοσυνθέ-
τη Λουδοβίκου Μπετόβεν (1770-
1827).

Ερωτήσεις

1. Η Σονάτα του Σεληνόφωτος, όπως και οι περισσότερες συνθέσεις της Τετάρτης Διάστασης του Γιάννη Ρίτσου, έχει χαρακτηριστικά θεατρικά. Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία που προσδίδουν στην ποιητική αυτή σύνθεση του Ρίτσου τον χαρακτήρα ενός δραματικού μονολόγου;
2. Ποιος ο λόγος της ανωνυμίας των δύο επί σκηνής προσώπων;
3. Να περιγράψετε τη γυναίκα της Σονάτας με υλικό τα στοιχεία που παρέχει, με τρόπο άμεσο ή έμμεσο, το κείμενο.
4. Ποιο είναι το επίμονο αίτημα της ηρωίδας και ποια η συμβολική του διάσταση;
5. Το φεγγάρι και ο ρόλος του: α. στην ατμόσφαιρα και β. στη δομή του ποιήματος.

6. Πώς περιγράφεται το σπίτι και ποια η σχέση της ηρωίδας με τον ιδιωτικό της χώρο;
7. Έχετε τη γνώμη ότι ο ρόλος της ηρωίδας αποκτά μέσα στη σύνθεση διαστάσεις συμβόλου; Ποιου κατά τη γνώμη σας; Γιατί ο ρόλος αυτός έχει αποδοθεί σε γυναίκα;
8. Ο (βουβός) ρόλος του νέου άνδρα αποκτά διαστάσεις συμβόλου;
9. Ένας διάχυτος ερωτισμός διαπερνάει το κείμενο· να εντοπίσετε τους σχετικούς στίχους και να σχολιάσετε τον χαρακτήρα του ερωτικού στοιχείου στο ποίημα.
10. Πώς λειτουργούν τα πράγματα μέσα στο ποίημα και τι είδους πράγματα προτιμώνται;

- 11. Αναζητήστε στοιχεία υπερρεαλιστικά στη Σονάτα του Σεληνόφωτος.**
- 12. Πώς περιγράφεται η πολιτεία; Πώς λειτουργεί η περιγραφή της σε σχέση με την αντίστοιχη περιγραφή του σπιτιού;**
- 13. Γιατί τελικώς ματαιώνεται η έξοδος της γυναίκας στην πολιτεία;**
- 14. Σχολιάστε ως προς τη λειτουργία του στην όλη σύνθεση τον επίλογο (στ. 223-224) και την καταληκτική σκηνική οδηγία.**
- 15. Γιατί επιλέγεται ως μουσική υπόκρουση στην όλη σύνθεση η Σονάτα του Σεληνόφωτος του Μπετόβεν;**
- 16. Ποια αίσθηση αφήνει στον αναγνώστη η εξομολόγηση της γυναίκας στη Σονάτα; Ανάλογη εκείνης που αφήνει στον νέο του**

ποιήματος; Αναπτύξτε ελεύθερα την απάντησή σας.

Εργασίες

- 1. Διαβάστε το ποίημα του Άγγελου Σικελιανού Ιερά οδός και το πεζογράφημα του Μιχαήλ Μητσάκη Η αρκούδα (ΚΝΛ Β' Λυκείου) και αναζητήστε ομοιότητες και διαφορές ως προς τη λειτουργία του σχετικού συμβόλου στη Σονάτα του Σεληνόφωτος.**
- 2. Μπορεί κατά τη γνώμη σας Η Σονάτα του Σεληνόφωτος να αναγνωσθεί και ως ποίημα με θέμα την ίδια την ποίηση; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με υλικό στοιχεία του κειμένου που οδηγούν σε μια τέτοια προσέγγιση.**

«Φεγγάρι στη δύση του», 1957, έργο του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 1ου ΤΟΜΟΥ

• Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ, Διονύσιος Σολωμός	
Εισαγωγή.....	20
Κείμενο	24
Σημειώσεις-Σχόλια.....	39
Ερωτήσεις.....	62

Η ΣΟΝΑΤΑ ΤΟΥ ΣΕΛΗΝΟΦΩΤΟΣ, Γιάννης Ρίτσος

Εισαγωγή.....	69
Κείμενο	73
Σημειώσεις– Σχόλια.....	105
Ερωτήσεις.....	101

Βάσει του ν.3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑΛ. και των ΕΠΑ.Σ και τυπώνονται από το ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν από τα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

**Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από
δικαιώματα (copyright), ή η χρήση
του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς
τη γραπτή άδεια του Υπουργείου
Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και
Θρησκευμάτων/ΙΤΥΕ- ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.**